

**UNIVERZITA PARDUBICE
FILOSOFICKÁ FAKULTA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Adam Bedřich

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Alternativní způsoby života v městském prostředí na příkladu dumpster divingu
Adam Bedřich

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adam BEDŘICH**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Alternativní způsoby života v městském prostředí na příkladu dumpster divingu**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zabývat současnými jevy života v městském prostředí, konkrétně: alternativním způsobem získávání potravin a jiných hodnotných věcí z obecního komunálního odpadu. Práce se bude snažit popsat a definovat tyto jevy, postihnout jejich specifickou podobu v českém prostředí, zasadit je do širší souvislosti s současnými procesy a jevy, s nimiž se musí společnost v městském prostředí vyrovnat (komunita, konzumní způsob života). Tezise práce bude spocívat v etnografickém výzkumu, který se bude odehrávat mezi červencem 2008 a únorem 2009 v prostředí Prahy (případně jiných českých měst). Metodou výzkumu bude zúčastněné pozorování a polostrukturované rozhovory, podepřené teoretickým zájemem v antropologické literatuře (antropologie města, urbanistická politika, zahraniční literatura týkající se konkrétně zvolených jevů).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Southall: The City. Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Jeff Ferrell: Empire of Scrounge: Inside the Urban Underground of Dumpster Diving, Trash Pickikng and Street scavenging, NYU Press 2006, ISBN 0814727387

Božidar Jezernik: Urban Symbolism and Rituals, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani 1999

Zdeněk Uherek: Urban Anthropology and the Supranational and Regional Networks of the Town, Etnologický Institut 1993, ISBN 8085010739

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2009

Adam Bedřich

ANOTACE

Práce popisuje fenomén *dumpster divingu* v souvislosti s kontrakturními, environmentálními a postmaterialistickými tendencemi v současné společnosti. Blíže kategorizuje jednotlivé přístupy, jejich motivace a ilustruje je na konkrétních příkladech. Kriticky hodnotí specifickou podobu českého prostředí a jeho vliv na lokální podobu *dumpster divingu*. Nabízí několik možností výkladu jako alternativního způsobu života ve městě.

Klíčová slova

Dumpster diving-freegan-město-spotřeba-kontrakultura-komunita

TITLE

Alternative ways of urban lifestyle on the example of dumpster diving

ANNOTATION

The thesis deals with the phenomenon of dumpster diving in the context of contracultural, environmental and postmaterialistic trends in contemporary society. It categorizes several approaches, its motivations and describes them on particular examples. It critically evaluates specific Czech environment and its influence on local form of dumpster diving. It offers several interpretations as an alternative way of urban lifestyle.

Key words

Dumpster diving-freegan-city-consumption-contraculture-community

People are put in motion by the remaining relics of meaning, and sometimes by their waste products, the inverted reminders of great ambitions.

Michel de Certeau

Obsah

1	ÚVOD	9
2	VÝCHODISKA	10
3	METODOLOGIE	12
3.1	TEORETICKÝ RÁMEC	12
3.2	TERÉNNÍ VÝZKUM.....	13
4	DUMPSTER DIVING A FREEGANISMUS– DVĚ STRANY TÉŽE MINCE?	16
5	TYOLOGIE A IDENTITA ODPADOVÝCH SAMOZÁSOBITELŮ ..	21
5.1	POLITICKÝ KONTEJNER	21
5.2	NEANGAŽOVANÝ KONTEJNER	23
5.2.1	<i>Dumpster diving jako model socializace</i>	24
5.2.2	<i>Dumpster diving jako zelená alternativa</i>	25
5.3	DUMPSTER DIVING PRO REALISTY	26
6	ČESKÝ KONTEJNER A SAMOZÁSOBITELSTVÍ	28
7	ODPADOVÉ SAMOZÁSOBITELSTVÍ A SOCIÁLNÍ ODPOVĚDNOST	30
7.1	LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA A KONTEJNEROVÁ PRAXE	34
8	DUMPSTER DIVING DOMA A V CIZINĚ – EXOTISMUS, AUTENTICITA A VÝMĚNA INFORMACÍ	34
8.1	DUMPSTER DIVING JAKO TURISTICKÝ SUVENÝR.....	34
8.2	DIGITÁLNÍ PROPAGACE A OTÁZKA AUTENTIČNOSTI.....	37
9	VNÍMÁNÍ, KONCEPTY A PERSPEKTIVY DUMPSTER DIVINGU	40
9.1	POZDNÍ FÁZE MATERIALISMU	41
9.2	HLEDÁNÍ SMYSLU	41
9.3	VNĚ SPOLEČNOSTI ANEB DIVEŘI JAKO „TI DRUZÍ“	44
9.4	TAKTIKA A STRATEGIE ŽIVOTA VE MĚSTĚ	47
10	ODPADOVÉ SPOLEČENSTVÍ	49
11	ZÁVĚR	51
12	POUŽITÁ LITERATURA	53

Úvod

Tématem této práce je specifický projev současné alternativní městské kultury, konkrétně způsob získávání komerčně znehodnoceného zboží jiným způsobem, než prostřednictvím oficiální ekonomické sítě – recyklací, výměnou, ale především jeho hledáním a nacházením v odpadu. Hlavním cílem je stručné představení této aktivity domácímu publiku a jeho zakotvení v širším společensko historickém kontextu západní euro-americké společnosti začátku 21. století. Dále bude podstatný popis východisek a motivací aktivních účastníků, nastínění hlavních myšlenkových proudů, ze kterých v teoretické rovině vyrůstá, společně s jejich kritickou reflexí; jednak z pozice externího pozorovatele - antropologa, jednak na základě jejich praktické aplikace účastníky samotnými v reálném prostředí. Rozpracovány budou jak historické kořeny *dumpster divingu*, vycházející nejen z kritiky postindustriální společnosti a radikální antikonzumní etiky *freeganismu*, ale i z dalších ekologických, sociálních a religiózních inspirací. Zvláštní důraz bude kladen na konkrétní tuzemskou podobu jako odnože globálního fenoménu. Popsány budou jeho styčné plochy a specifické rozdíly oproti jeho západním vzorům. Fenomén *dumpster divingu* bude zasazen především do kontextu anarchistického, kontrakulturního hnutí, městského prostoru a současných společensko – environmentálních trendů.

Téma je definováno tak, aby pomohlo vytvořit základní – nutno říci hrubý - rámec pro zpracování příbuzných témat týkajících se alternativních směrů v rámci městského prostoru, kterým se u nás prozatím nedostává náležitá pozornost. *Dumpster diving* bude popsán jako reprezentant kontra-kapitalistické alternativní ekonomiky. Ty které prokazují v západních kapitalistických společnostech životaschopnost již po několik desítek let a které jsou současně přítomny i v České republice, kde však stále unikají detailnější pozornosti.

Kromě prostého představení těchto fenoménů českému publiku je důležité i doplnit pole zkoumání, kterému se v západním prostředí věnují už dlouhou dobu populární i odborné publikace a vycházejí kritické studie kombinující náhledy různých disciplín od medicíny, psychologie,

ekonomie, až po kriminalistiku. Skromným cílem této práce je také přispět k větší rovnováze v celkovém pohledu a pomoci doplnit pomyslnou skládku o chybějící části tak, aby bylo možno získat komplexnější představu o lokální podobě globálního fenoménu *dumpster divingu*, než je zatím možné z dosavadní nabídky dostupné literatury.

Východiska

V rámci globální diskuse o dopadech lidského působení na společnost a životní prostředí, která se v mnoha rovinách odehrává v Západních společnostech zhruba od poloviny 20. století a v porevolučních letech i v České republice a dalších postkomunistických zemích, zaujímá mimo jiná témata ústřední místo otázka spotřebního chování lidí. Masová spotřeba na všech úrovních, od prostého nakupování zboží, až po komodifikaci zábavy, vzdělání, odpočinku, zdraví a veškerých služeb se dostává do centra zájmu společenských disciplín. Nejen ekonomie, ale i další, nejen humanitní obory komentují dopady spotřebního chování lidí podle svého pole zájmu.

Jako dědictví masové, unifikované výroby a jeho poválečné (postfordistické) podoby zachovávající masovost, ale upřednostňující větší různorodost představující zdánlivou originalitu produktů (Petrušek 2006; Ritzer 1993) jsme zhruba od 60. let až do dnešní doby svědky transformace téměř všech aspektů lidského života na zboží (Marcuse 1964; Ritzer 1993; Keller 2003; Miller 1995). Značná část lidského života je nezanedbatelným způsobem určena skrze spotřební chování, návyky a strategie konstituující společnost zásadně novým způsobem. Spotřeba tak představuje jednu z ústředních a nejobecnějších kategorií, kterou lze při studiu lidských aktivit a společností definovat. Její přítomnost v lidském životě je natolik zřetelná a univerzální, spotřeba se stává natolik obecnou kategorií, že by jí měla být věnována zvláštní pozornost v rámci antropologie (Miller 1995, 2002). „Pokud souhlasíme, že primární důležitost příbuzenství pro antropologii tkvěla v jeho mocné pozici jako idiomu pro prakticky cokoliv, co si antropologové ke svému studiu vybrali, pak stejná představa vztažená na předměty spotřeby nutně nepředstavuje významnou změnu.“¹

¹ MILLER D. : Consumption and Commodities, Annual Review of Anthropology, Vol. 24, 1995, p. 153

Tímto způsobem pojaté téma spotřeby jako univerzálního jazyka pro zkoumání rozličných aspektů společnosti předurčuje její kritický rozbor maximální pozornosti společenských vědních oborů. Zásadní výhoda antropologie a její metodologie s těžištěm v etnografickém výzkumu nabízí při studiu spotřebních návyků společnosti unikátní nástroj spočívající ve schopnosti proniknout za hradbu statistických dat a teoretických modelů k praktické, každodenní rovině, kde se konkrétními procesy utváří podoba společnosti.

Mezi takto definované předměty spotřeby se vtěsná velké množství komodit, které budou svou všeobecností, co do plošného rozšíření a univerzálnosti v rámci rozličných kultur aspirovat na společný jmenovatel etnografického výzkumu tak, jak sloužilo v předešlém modelu příbuzenství. Nyní se antropologie zaměřuje na fenomény nacionalismu, etnicity, emigrace, identity apod. Stejně dobře se lze shodnout na kategoriích, jakými jsou způsob bydlení, zajišťování obživy, pravidla ritualizovaných a tabuizovaných činností, nebo na vztahu k přírodě a environmentálnímu cítění. Z těchto kategorií je možné vyabstrahovat *univerzálnost* stejně dobře, jako v případě tradičně využívaných příbuzenských systémů. Často však jsou z nich vyvozené závěry natolik poznamenány lokálně ohraničenými specifiky, kontextuálními odlišnostmi a detaily, že se jejich univerzální sdělná hodnota ztrácí a ve výsledku říkají jen málo. Troufám si tvrdit, že jinak je tomu u tak základního sociálního faktu,² jakým je *jídlo*. Svou nepostradatelností, univerzálností, každodenností a zároveň značnou variabilitou souvisejících okolností, je jídlo ideálním předmětem a zároveň nástrojem etnografického výzkumu. „Studium jídla a jeho konzumace je podstatné nejen kvůli vlastní důležitosti jídla jakožto nezbytnosti lidské existence, ale také jako subkategorie antropologie, která prokázala svůj přínos při formování a rozvoji antropologických teorií a metodologie. Studium jídla dokumentuje rozsáhlé společenské procesy jako je tvoření politicko-ekonomických hodnotových norem, vytváření symbolické hodnoty a sociální konstrukce paměti.“³ Jídlo je už ze své podstaty tělesně blízké

² WINKLER J., PETRUSEK M. Velký Sociologický Slovník, Praha : Karolinum, 1997.

³ MINTZ S. DuBOIS CH. The Anthropology of Food and Eating, Annual Review of Anthropology, vol. 31, 2002, p. 99.

každému jednotlivému člověku. Patří mezi ty nejzákladnější lidské potřeby, jeho obstarávání, příprava a k nim přidružené rituály zabírají nezanedbatelné množství času. V lidském životě hraje důležitou roli daleko přesahující pouhou biologickou potřebu těla. Představuje proto značně funkční mediátor, sloužící jako prostředek pro uvedení do studia jiných komplexních témat.

Na základě těchto východisek se pokouším načrtnout výchozí pozici, ze které bude k tématu *dumpster divingu* přistupováno v následujícím textu; tedy jako k populárnímu a svébytnému, svými ideovými přesahy společensky solidně ukotvenému fenoménu, redefinujícímu vztah ke spotřebě skrze roli spotřebitele – konzumenta v soudobé společnosti.

Metodologie

Přístup k tak obecně a široce definované skupině lidí, jakými *diveři/freegani* v České republice jsou, představuje z hlediska metodologie značnou výzvu. *Diverská* veřejnost je vytvářena organicky na základě rozmanitých, široce definovaných aktivit a životních postojů. Potkává se prostřednictvím internetu v rámci tématicky zaměřených diskusí, na akcích souvisejících více (demonstrace, workshopy, bazary), nebo jen značně přeneseně, nebo vůbec (koncerty) s tematikou *kontejneringu*. Takto definované, ze své podstaty velmi proměnlivé prostředí, kladlo značné nároky na strukturu, techniku a celkovou metodologii výzkumu. Ten se zakládal na nepravidelném, fragmentarizovaném, v některých momentech čistě náhodném zúčastněném pozorování, které skýtalo oproti kontinuálnímu, spojitému výzkumu jak nesporné výhody (kontakt s velkým počtem respondentů v odlišných lokalitách, značná pružnost a z toho pramenící možnost srovnání) tak objektivní nevýhody (povrchnější poznání respondentů a jejich zázemí).

Teoretický rámec

Níže popisované aktivity se určitým způsobem vymezují proti většinové společnosti a poukazují na její odvrácenou stranu, případně

nacházejí hlavní pole svého působení mimo hlavní společenské proudy. Literatura, která se v této souvislosti jevila jako relevantní, sestávala z titulů kriticky reflektujících materiální trendy a spotřební orientaci dominující v současné společnosti (Marcuse 1964, Ritzer 1993, Keller 2003, Petrusek 2006). Při popisu fenoménu *dumpster divingu* jako takového a jeho provázanosti s anarchistickou a kontrakulturní⁴ subkulturou jsem vycházel ze zahraniční literatury, neboť v tuzemské nabídce podobná problematika zpracována není, nebo jsem jí nebyl schopen dohledat. Tyto tituly – až na knihu Johna Hoffmana - nejsou uvedeny v seznamu použité literatury, neboť jsem z nich vycházel pouze rámcově a jejich citace se ve vlastním textu neobjevují.⁵ Podstatný objem relevantních informací pochází z odborných periodik na poli antropologie (Mitz, DuBois 2002; Miller 1995; Edwards, Mercer 2007), sociologie (Rabušic 1990, Chaskin 1997) a z novinových článků. V závěrečném představení možných interpretačních rámců této aktivity jako společenské alternativy jsem čerpal kromě výše uvedených zdrojů i z antropologických monografií (Douglas 2002, de Certeau 1988).

Terénní výzkum

Výzkum probíhal od podzimu 2008 do jara 2009 v Praze a menší míře v Pardubicích a Brně. Lokality byly vybrány nejen z ryze praktických důvodů (jako nejdosažitelnější), ale také jako zástupci velkého a malého, hlavního a krajského města. Lokality jsou natolik rozsáhlé, že nebylo možné je v daném časovém horizontu pojmout více systematicky ve smyslu užšího vymezení prostoru, výběru konkrétnějšího, a tedy menšího okruhu lidí. Tato práce nebyla pojatá jako případová studie vázaná na jednu určitou skupinu, nebo konkrétní lokalitu (což by jako legitimní způsob zkoumání znamenalo přínosný vhled do tématu a představuje jen výzvu pro další badatele). Rozhodnutí definovat pole zkoumání tímto způsobem pramenilo z předpokladu, že *diverská* komunita není ještě v České

⁴ Termín kontrakulturní je chápán ve smyslu kultury protestu jako produkující alternativu (viz. MARADA R. Kultura Protestu a Politizace Každodennosti, Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.)

⁵ například GRAEBER, D. Fragments of an Anarchist Anthropology, Chicago : Prickly Paradigm Press, 2004; FERELL, J. Empire of Scrounge : Inside the Urban Underground of Dumpster Diving, Trash Pickikng and Street scavenging, New York : NYU Press, 2006

republice natolik pevně etablovaná, aby bylo možné věnovat celý výzkum jedné, konkrétně zvolené skupině. Nutně obecnější závěry tedy vycházejí z konkrétního popisu situací, zkušeností a motivací jednotlivých informátorů na straně jedné a pokusem o jejich interpretaci, vysvětlení a jejich zasazení do širšího kontextu společenského (především ekologického, anarchistického, kontrakulturního) aktivismu na straně druhé. O interpretaci se pokouším skrze porozumění aktivitám a fenoménům jako spojitým částem konkrétní kultury ve smyslu „otevřeného“, tedy nekanonického textu, jak jej popisuje Vašíček⁶.

Metoda zúčastněného pozorování se z několika důvodů ukázala jako jediná možná a v mnoha směrech pozitivně ovlivňující nejen sběr, ale i zpracovávání dat získaných z terénu. Kromě její primární funkce, jako způsobu získávání informací o praktických aspektech a reáliích zkoumaného terénu, osvědčila se jako zásadní při získávání důvěry ze strany informátorů - odpadových samozásobitelů. Bez nadsázky lze říci, že bez osobního zapojení do *kontejnerové* praxe by nebylo možné docílit pozvolného sblížení a kýženého stupně důvěry a otevřenosti vůči osobě výzkumníka - cizince. Úskalí pramenící ze ztráty odstupu, badatelského nadhledu a postupného splynutí s předmětem výzkumu se na druhé straně ukázalo jako opodstatněné, neboť angažovanost v podobné činnosti byla nezbytná. Přesto jsem se snažil o maximálně kritický přístup, prezentující získané informace v co možná nezkreslené a neovlivněné podobě.

Mimo zúčastněné pozorování jsem využíval především nestrukturované a v menší míře polostrukturované rozhovory probíhající nejčastěji v terénu, nejednou s lidmi, kteří již do pokračujícího výzkumu nikdy nezasáhli. Legitimita a výpovědní hodnota těchto náhodně sesbíraných útržků se zakládá na předpokladu, že podobná setkání budou v tak krátkém časovém horizontu, v jakém celý výzkum probíhal, představovat objektivnější a méně zkreslený obraz celé odpadové samozásobitelské scény. Během těchto situací jsem neodkrýval svou roli výzkumníka, pokud jsem nebyl přímo tázán na důvody a motivy své přítomnosti (což se stalo v průběhu výzkumu všehovšudy dvakrát).

⁶ VAŠÍČEK Z. : Conrad jako Antropolog, Malinowski jako Spisovatel, Kritická příloha Revolver revue, 2004, č. 30, s. 8-23

Nepovažoval jsem za podstatné tuto informaci sdělovat *à priori*, abych nepoškodil své pole výzkumu a neohrozil tak autentičnost sdělovaných informací.⁷ Tuto svou roli jsem naopak neskrýval při dlouhodobějších, otevřenějších rozhovorech s těmi z mých informátorů, se kterými jsem byl v kontaktu pravidelněji a s nimiž byly vedeny rozhovory více do hloubky. V rámci reciprocity při výměně informací a ve snaze překlenout propast (vždy existující zvláště při takto krátkodobém výzkumu) mezi výzkumníkem (tazatelem, cizincem) a informátorem (dotazovaným, domácím) jsem se svěřoval se svými postoji a domněnkami, aniž bych se jimi na druhé straně „nechlubil“. Navzdory mému prvotnímu očekávání jsem se neseetkával s odmítavou, negativní, nebo podrážděnou reakcí často – právě naopak. Ti z respondentů, kteří jeví alespoň minimální zájem o podrobnosti výzkumu, byli většinou i nadále vstřícní a otevření. Nutno však říci, že rozhovory poté získaly do té doby nepřítomný rozměr, ve kterém snad bylo možné rozlišit moment uvědomění si jejich důvodu. Sluší se však uvést, že tato atmosféra mohla také pramenit z nově se probudivšího zájmu o fenomén *dumpster divingu* a *freeganismu* v českých médiích počátkem roku 2009⁸ a tedy z jisté obecně rozšířené nedůvěry k médiím, s nimiž jsem mohl být ztotožňován.

Přepisy výpovědí svých informátorů citované dále v textu uvádím v uvozovkách a kurzívou, aby nedocházelo k jejich zaměňování s citáty a parafrázemi z literatury a jiných zdrojů, které jsou uváděny pouze v uvozovkách a opatřeny odkazem, respektive jen s odkazem na zdroj. Všechny citované cizojazyčné zdroje jsou uváděny v autorově překladu.

⁷ Rozhovory v těchto případech probíhaly značně spontánně, týkaly se především konkrétní situace a témat spojených s *diverskou* praxí, ve kterých by otázka po důvodech působila často vysloveně nemístně.

⁸ Viz např. JÁNSKÁ L. Pro večeri do popelnice, reportáž z české komunity freeganů, *Instinkt*, 2009, č. 4, s. 18-21.; nebo některé z příspěvků uveřejněných v časopisu *SEDMÁ GENERACE* (2009, roč. 18, č. 2), kde články V. Pelikána, nebo V. Kouřila pojednávají o *freeganismu* a *dumpster divingu* v České republice

Dumpster diving a freeganismus– dvě strany téže mince?

Česko-anglický novotvar *freeganismus*, převzatý z americké angličtiny, vznikl spojením slov *free* a *vegan*, tedy předpony znamenající *volný, svobodný, dobrovolný* (a v neposlední řadě *zdarma*) a slova popisujícího člověka odmítajícího konzumovat živočišné, nebo na zvířatech testované produkty/potraviny. V Partridgeově slangovém slovníku je k heslu „freeganisms“ následující poznámka: „politická/ekologická filosofie konzumování jídla a pití, které překročilo svou minimální dobu spotřeby nebo datum prodeje a bylo by proto jinak vyhozeno.“⁹ O jeho zřetelné přítomnosti mezi záplavou jiných nově se profilujících a všemožným způsobem vyhraněných skupin a hnutí v americké společnosti svědčí mimo jiné i rozpoznání výrazu *freegan* Americkou dialektickou společností, která jej zvolila nejkreativnějším novotvarem roku 2003.¹⁰

Jak naznačila stručná slovníková definice, jedná se o činnost profitující z přebytků majoritní společnosti. Na oficiálním webovém portálu newyorského, původně ekologicko-aktivistického spolku „freegan.info“¹¹ se sami definují jako „lidi žijící alternativním způsobem života, založeném na minimální spoluúčasti na systému konvenční ekonomie a na minimální spotřebě zdrojů.“¹² Výchozí pozicí je vymezení se vůči kapitalistickému systému tržní ekonomie, „kde honba za ziskem zastínila etické způsoby, a kde masivní propojenost systému výroby zajišťuje, že všechny výrobky, které zakoupíme budou mít nějaké ničivé dopady, které si při koupi ani neuvědomujeme. Tím, že přestaneme nakupovat výrobky od jedné společnosti podpoříme pouze společnosti jiné.

⁹ PARTRIDGE E., DALZELL T., VICTOR T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English, Routledge, 2007

¹⁰ American Dialectic Society [online] (cit. 10. 12. 2008 at http://www.americandialect.org/index.php/amerdial/2003_words_of_the_yea/)

¹¹ *freegan.info* je projekt Aktivistického centra v New York City, založeného kolektivem ekologických nadšenců a dobrovolníků roku 1989 v rámci Wetlands Preserve Club (<http://wetlands-preserve.org/>) a v současnosti je pravděpodobně největším internetovým portálem sdružujícím freeganské aktivity v celosvětovém měřítku.

¹² <http://www.Freegan.info>

Proto jsme vyloučili kupování všeho, čeho jsme schopni.”¹³ Socioložka Essig hovoří v souvislosti s tímto přístupem o „neuvěřitelně idealistickém aktu víry, [když] skrze přesměrování konzumního kapitalistického proudu odpadu [...] věří v rozebrání pánova domu jeho vlastními nástroji.“¹⁴

Přes do určité míry romantizující koncept, který snad opravdu nemá daleko k idealismu se freeganismu nedá upřít realistický rozměr. Freeganství se soustředí na zodpovědnost a zdůrazňuje uvědomělý a informovaný postoj jednotlivce k otázkám spotřeby. Odpovědnost se odráží v reflexi dopadů spotřebního chování na životní prostředí, práva zvířat, lidskoprávní témata, politickou situaci, ke kterým freegani přistupují jako k produktům ekonomického procesu v jeho různých fázích, a zároveň nikdy nestojících mimo něj. Strategií freeganů proto *není* nakupování ekologicky šetrných produktů, bio potravin, nebo zboží nepocházející z eticky problematického prostředí. Jde o *ne*-nakupování, tedy vyvarování se vytváření poptávky po čemkoli, co je možné získat jiným (nutno zdůraznit legálním) způsobem. Čeští freegani se zde shodují se svými zahraničními kolegy v tom, že „*prázdné místo v regálu obchodu vždycky volá po zaplnění – je jedno, jestli místo vzniklo koupením zboží, nebo jeho krádeží. Pořád je to místo pro další kus toho samého produktu.*“

Jedním ze způsobů, jak je *freeganismus* aplikován v městském prostředí v praxi, představuje *dumpster diving*.¹⁵ Do češtiny lze toto spojení přeložit doslovně jako *popelnicové potápění* – potápění se v odpadcích, avšak v praxi se více zažily volně a snad lépe přenesené výrazy *kontejnering*, nebo *dumpstering*, které budu používat i v této práci. Synonymem dobře vystihujícím význam těchto novotvarů by mohl posloužit tradičnější výraz *samozásobitelství/samozásobení*. Freeganská etika se v tomto případě uskutečňuje skrze hledání, objevování a (znovu) užívání věcí, které byly jinými vyhozeny jako vadné, nepotřebné, nepoužitelné, prošlé, nebo ne dostatečně kvalitní, aby obstály v ekonomickém soupeření.

¹³ <http://www.Freegan.info>

¹⁴ ESSIG L. Fine Diving [online] 10. 5. 2002 (cit. 3. 11. 2008 at http://www.salon.com/mwt/feature/2002/06/10/edible_trash/print.html)

¹⁵ Podobné činnosti je možné v literatuře nalézt i pod hesly *trash picking*, *urban scavenging*, *skipping*, *gleaning*, *urban foraging*, *scabbing*, *skip-dipping*, *bin raiding*. Všechny popisují různé formy alternativní obživy, většinou spojené s městským prostředím. Jejich zaměření začíná od aktivit nemajících s odpadem přímo nic společného (*foraging* – doslova *pasení se*, nebo *gleaning* – čištění, sběr po sklizni), až po různé obdoby činností recyklující odložené/vyhozené věci.

Prohledáváním kontejnerů u obchodních domů, institucí, domácností, nebo kdekoli, kde je odpad možno najít, jsou freegani podle vlastních slov schopni pokrýt poptávku po široké škále produktů, „od jídla, pití, knih, toaletních a kuchyňských potřeb, komixů, novin, elektrospotřebičů, hudebních nosičů, koberců, hudebních nástrojů, oblečení, koloběžek, nábytku, vitamínů, potřeb pro zvířata, her, hraček, bicyklů, uměleckých děl, a dalších druhů konzumního zboží.“¹⁶

Lze říci, že *dumpstering* je praxí *freeganismu*? Do značné míry ano. Tyto dva fenomény se navzájem ospravedlňují, jeden vysvětluje a podporuje druhý. Nepodmiňují se však absolutně a tak je možné být *freeganem*, aniž to nutně znamená provozovat *dumpster diving*. Stejně tak lze nalézat užitek v odložených, vyhozených věcech bez následné návaznosti na jakékoli environmentální, politické, či jiné ideje. Oběma zmíněným kategoriím – ne-odpadovým freeganům a ne-freeganským *diverům* - by se slušelo věnovat podrobněji, což však překračuje záměr i rozsah této práce. Pro úplnost je však důležité konstatovat, že takoví lidé existují. První skupinu mohou reprezentovat účastníci sdružení typu *LETS*¹⁷ a partcipanti *RRFM* („Opravdu opravdu volného trhu“)¹⁸, nacházející alternativu k ekonomickému systému ve svobodném trhu založeném na nepeněžní směně.

Druhá skupina *dumpster diverů* nevychází vědomě z *freeganské* etiky. V jejím rámci se soustředí ti, jejichž motivace jsou praktického (ekonomického), existenčního, utilitárního, každopádně jiného, než ideologického rázu. Přestože i zde můžeme v jistých konkrétních momentech (během „*dumpstrování*“) hovořit o společném, sdíleném pocitu určité identity ve smyslu Turnerovy *spontánní communitas*,¹⁹ zakládá se tato spřízněnost na diametrálně odlišných principech, než u ideově

¹⁶ <http://www.Freegan.info>

¹⁷ LETS – Local Exchange Trading System, alternativní ekonomický (resp. obchodní) systém, který má za cíl napomoci lokálnímu obchodování. Tvoří ho skupina lidí, kteří k obchodování mezi sebou nepoužívají normální měnu (např. koruny), ale měnu vlastní, takovou, kterou si sami vytvořili (více na <http://www.lets.ecn.cz/>)

¹⁸ Trh založený na principu směny/výměny zboží, služeb, informací bez přítomnosti peněz, autorit a jakékoli jiné, než přirozené regulace. Trh je organizován na dočasné bázi, má za cíl poskytnout alternativu ke kapitalismu tvořivým způsobem, podpořit lokální komunitu postavenou na výměně, sdílení a vzájemné pomoci. Uskutečňuje se na veřejných a dostupných místech, jako jsou parky (více na <http://www.crimethinc.com/texts/atoz/reallyreally.php>)

¹⁹ TURNER Victor W. Průběh Rituálu, Brno : Computer Press, 2004 s.131

motivovaných *dumpsterů*. Z těchto důvodů se bude tato práce zabývat popisem *dumpster divingu* a jeho příznivců pouze v souvislosti s *freegansimem* jako subkulturou západní městské společnosti.

Hned v úvodu je podstatné zdůraznit, že lidé, kteří se *dumpster divingu* aktivně věnují, nejsou v žádném případě primárně bezdomovci, lidé sociálně slabí či jakkoli vyloučení. Typologií lidí žijících se z přebytků společnosti je samozřejmě velká řada. Praxe *kontejneringu* tak, jak ji zde definujeme, není výsledkem bezvýhodné nouze, složité životní situace, nebo materiálního nedostatku. Tím, co odlišuje *dumpster diving* od ostatních (mnohdy již popsaných) skupin „městských sběračů“, je skutečnost, že si jej zvolili z vlastní vůle, na základě svobodné a uvážené volby, aniž by museli v extrémním případě od základu změnit dosavadní způsob života. Tato volba nepředstavuje způsob adaptace na nastalé podmínky, ale v případě *dumpster divingu* praktické promítnutí freeganské etiky a filosofie do způsobů a forem spotřeby. Dobrovolná volba v širším pohledu formuje nejen postoje v otázkách spotřeby, ale také (jak bude popsáno dále) nepřímo poukazuje na jejich hodnotovou orientaci, může souviset s etickým, religiózním a environmentálním cítěním, nebo konstruovat určité politické postoje.

Výraz *dumpster diving* se dostal do veřejného povědomí počátkem devadesátých let především díky knize Johna Hoffmana „The Art and Science of Dumpster Diving“²⁰, která svou mnohdy překvapující autentičností představila a zpopularizovala tento způsob obživy ve Spojených státech. Praktická „jak-na-to“ příručka, kombinovaná s autorovými osobními zkušenostmi a doporučeními, nasbíranými během celoživotní praxe, je často šokujícím vhledem odkrývajícím míru nešetrnosti a plýtvání v americkém středostavovském prostředí. Namísto prvoplánové kritiky však dokázal Hoffman ze své zkušenosti vytěžit návod, který inspiroval mnoho lidí k přehodnocení svých dosavadních spotřebních návyků. Kniha je především osobním návodem, jak nalézt hodnotu v odpadu. Nenajdeme v ní žádný přímý odkaz na *freeganismus*, či jiný etický koncept (kromě obecné šetrnosti), přesto se stala zdrojem inspirace,

²⁰ HOFFMAN J. The Art and Science of Dumpster Diving, Port Townsend : Loompanics 1993.

na který, jako na základní, odkazuje drtivá většina prací zabývajících se *dumpster divingem* – činím tak tedy pro úplnost i já.

Rostoucí popularita *kontejneringu* během druhé poloviny devadesátých let a počátkem nového tisíciletí s sebou přinesla mnohé změny, přestože základní koncept zůstal stejný. Z okrajové, značně individualistické a individuální aktivity se v rukou levicových a anarchistických aktivistů stal nástroj politického boje - „propaganda činu, pokus udělat něco užitečného [... a zároveň] vyslat otevřený signál o hodnotě a možnosti být šetrný.“²¹ Mimo levicová, kontra-kapitalisticky orientovaná hnutí, která prostřednictvím *dumpster divingu* propagují svoje postoje, se díky zájmu médií a značnému počtu nezávislých internetových blogů dostal *dumpster diving* do povědomí mnohem širší veřejnosti, než jen těch, spatřujících v této aktivitě druh politického a etického protestu. Ve stabilním prostředí ekonomicky vyspělého Západu se stal *dumpster diving* dokonce volnočasovou aktivitou, hobby vyšší střední třídy. Druhem exotické, vzrušující a nevyčpělé zábavy, okořeněné navíc praktickým aspektem – něco zadarmo - s jejímiž výsledky se pak předháněli na stránkách svých internetových deníků.²² Tato značně vyprázdněná forma však nemá s fenoménem *dumpsteringu* mnoho společného a dotkneme se jí jen stručně při srovnávání české kontejnerové scény s jejím západním předobrazem v kapitole 6.

Mezi těmito dvěma opačnými poli kontejnerového spektra se v neposlední řadě nachází početná skupina aktivních *diverů*, které nelze hladce přiřadit ani k jednomu z popsaných tábora. Neidentifikují se plně s anarchistickým proudem, zároveň se však nepřehrabují v odpadu z pouhého prvoplánového rozmaru. Jejich motivace jsou různorodým souborem politicko-ekologicko-humanistických, materiálních i sociálních cílů, které zasluhují detailnější rozbor. Jaké jsou tedy pohnutky a ideový rámeček vedoucí k praxi *dumpsteringu* bude obsahem následující kapitoly.

²¹ SHANTZ J. One Person's Garbage...Another Person's Treasure: Dumpster Diving, Freeganism, And Anarchy, [online] (cit. 24.2.2009 at <http://verb.lib.lehigh.edu/index.php/verb/article/view/19/18>)

²² Viz např. http://www.huffingtonpost.com/olivia-zaleski/the-art-of-dumpster-divin_b_98923.html

Typologie a identita odpadových samozásobitelů

Jak bylo řečeno v předešlé kapitole, *dumpster diving* je výsledkem dobrovolné, racionálními rozhodnutími podložené, svobodné volby. Ta je určena souborem preferencí, jež mohou vytvářet zdání sounáležitosti lidí sdílejících určitou společnou identitu, která však definovaná pouze na základě společné praxe byla by jen velmi obtížně obhajitelná. Z předchozího textu vyplývá, že individuů i skupin zapojených do obdobné činnosti - vybírání kontejnerů - je celá řada a je obtížné roztrždit je alespoň do hrubých kategorií. Distinkce použitá v našem případě se odvíjí od etických, politických, environmentálních a humanistických motivací, majícím však i přesto rozličné podoby a specifika. Přestože se motivace a na ně kladený důraz u jednotlivých subkategorií liší, lze zřetelně vysledovat styčné body, na kterých se příznivci *dumpsteringu* mají šanci shodnout a na základě kterých konstruují specifickou skupinovou identitu odpovídající konceptu Andersonových virtuálních komunit.²³ Na základě těchto spojnic – bodů lze obecně definovat několik základních skupin přistupujících k *dumpster divingu* jako k aktivnímu způsobu vyjádření specifických postojů. Je nutné uvést, že níže popsané kategorie slouží pouze k přehlednějšímu uchopení jednotlivých zainteresovaných podskupin v rámci této práce a nedělají si nárok na obecnější platnost.

Politický kontejner

Průměrný věk v této skupině se pohybuje mezi devatenácti až třiceti lety s mírnou početní převahou mužů nad ženami, což se odvíjí od podobně strukturovaného věkového složení anarchistického kolektivu.²⁴ Jejími členy jsou ti, kteří v *DD* spatřují nástroj a legitimní prostředek politického boje. Na základě obdobných myšlenek stojících u kořenů filosofie freeganismu tito anarchisté protestují, slovy sociologa Petruska, proti marnotratné a

²³ ANDERSON B. Pomyslná Společensví (in) Pohledy na Národ a Nacionalismus : Čítanka Textů, Praha : Slon, 2003.

²⁴ Konkrétní věk svých informátorů zde uvádím pouze orientačně, protože ve výzkumu nefigurovala otázka věku jako podstatná. Otázku věku jsem vzhledem k rozsahu výzkumu zhodnotil jako příliš intimní, než abych jí přikládal důležitost. Je více než pravděpodobné, že mezi anarchisty-freegany jsou jak lidé mladší 18 let, tak i starší. Během terénního výzkumu jsem se například seznámil s prokazatelně pětapadesátiletým freeganem.

hrabivé společnosti hojnosti,²⁵ pro kterou představuje každý v obchodě zakoupený výrobek souhlas se stávajícím stavem. Adam Weisman shrnuje tento postoj z pozice freeganismu následovně: “Zjistili jsme, že vliv na životní prostředí a lidi není otázkou jen několika výrobků nebo pár špatných firem, ale že to způsobuje Systém, ve kterém žijeme a pracujeme. [...] Je to prodavač, který objednává telecí maso, kdo je odpovědný za krutost, nebo je to řezník? A co takhle reklamní designér, který dělá výrobek přitažlivější? [...] A samozřejmě vysoko postavený manažer nadnárodní korporace, který dělá rozhodnutí, která způsobují ničení životního prostředí a vytváření odpadu. Nemusíte vlastnit akcie nebo přímo továrnu, aby na vás ležela odpovědnost...”²⁶ Této odpovědnosti se anarchisté – *diveři* vyhýbají tím, že omezují svou závislost na konvenční ekonomické síti na minimum, aktivně se pokoušejí neúčastnit se cyklu poptávky a nabídky, výroby a spotřeby a minimalizují dopad svých spotřebních návyků. Kompatibilní definici nabízí Keller, když hovoří o „společnosti blahobytu [..., která] považuje ostentativní konzum za legitimní součást získávání a udržování prestiže.“²⁷ Taková společnost je anarchisty ztotožněna s klíčovou silou udržující nerovnost, sociální nespravedlnost, chudobu, politickou a vojenskou nestabilitu a vykořisťování (nejen) Třetího světa.

Dumpster diving pro anarchisty představuje způsob aktivního a neagresivního protestu, kterým se co nejdůsledněji distancují od těchto procesů. Podle slov jedné z anarchistek je “*nakupování jen skrytej způsob volby – volby svejma penězma - pro tu kterou značku, výrobek, nebo cokoliv. Někdo tomu říká “ideologie produktu”, jinej “sociální odpovědnost” - podstatný je, že neexistuje dobrá volba, jenom míň špatná. Když si věci co bych jinak musela koupit najdu v kontáku, nepodporuju nikoho, mam dobrej pocit a ty věci aspoň neskončí někde na skládce.*” Pro anarchisty-*divery* je to zcela přirozený způsob, jak se vymezit vůči současné úrovni konzumu, posedlosti „novostí“ a spotřební morálce a zachovat si přitom důstojnost. Jak píše Essig: „*dumpster diving* je tou

²⁵ PETRUSEK M. Společnosti Pozdní Doby, Praha : SLON, 2007. s.105; 171; 372

²⁶ <http://www.freegan.info>

²⁷ KELLER J. Abeceda Prosperity, Brno : Doplněk, 2003. s. 111

nejlogičtější součástí anti-globalizačních hnutí, protože [jejich příznivci] pak žijí způsobem nevytvářejícím žádnou poptávku po zboží a tím nijak nepodporují systém, proti kterému protestují“.²⁸

Neangažovaný kontejner

Početnější skupinu tvoří ti, kteří se brání autonymu freegan (nebo anarchista), sdílejí však mnohé ideje a praxi. Podle jedné reprezentativní výpovědi se toto vymezení skládá z více částí: *„předem je tu problém v tom, co vlastně znamená „být freegan“ – je to pěkná myšlenka, ale je to pro nás v praxi neuskutečnitelný a my nechceme tvrdit něco, co nejsme. Za druhý to označení implikuje určitou volbu – jakože sis to vybral sám – a všechno, co je tomu podobný, pak musí být totéž, protože to tak prostě musí být a ne proto, že sis to vybral. Nakonec to je jenom nálepka pro lidi, který se tak chtějí odlišit od všech somráků, bezdomovců a squatterů.“*

Primárně se zde dotýkáme otázky po původnosti freeganismu jako jevu, úzce závislého na míře nešetrnosti, s jakou se konkrétní společnosti zbavují nepotřebných věcí. Je zřejmé, že v prostředí, ve kterém míra konzumu nedosahuje tak extenzivní úrovně, nebudou podobné aktivity tolik rozšířené, dostupné, nebo vůbec realizovatelné. Tato skutečnost může být ilustrována dualitou v materiální rovině mezi Západem a Východem, Severem a Jihem, městem a vesnicí.

Další otázkou je problém radikality, s jakou na celý koncept freeganství nahlížíme. Stejně jako ne každý, kdo se přehrabuje v odpadcích, je bezdomovec, není to ani v opačném extrému vždy freegan, nebo anarchista. Lze tvrdit, že podstatným rozlišovacím momentem je přítomnost politických (alternativních, kontrakulturních) motivací, které v případě neangažovaných *diverů* chybí, nebo jsou upozaděny. Styčných ploch mezi těmito „apolitickými“ a freegany lze však vyčíslit mnoho. Hlavním popudem osob z tohoto tábora je především princip „3R“, tedy: reduce, reuse, recycle (omezit, znovupoužít a recyklovat) určující

²⁸ ESSIG L. : Fine Diving [online] 10. 5. 2002 (cit. 3. 11. 2008 at http://www.salon.com/mwt/feature/2002/06/10/edible_trash/print.html)

v hrubých rysech jejich chování (nejen) jako spotřebitelů.²⁹ Stejnou výchozí premisu předpokládá Librová, když popisuje individuální dobrovolnou skromnost a programovou šetrnost jako východisko spokojeného, šťastného a dlouhodobě udržitelného života.³⁰ Na konstrukci těchto postojů se podílí a částečně z nich pramení nejen etický diskurs, ale i podstatné sociální a ekologické principy, které rozebereme následovně.

Dumpster diving jako model socializace

Jako značně marginální činnost v rámci majoritní městské společnosti představuje *dumpster diving* funkční platformu, na které se mohou shodnout lidé jinak značně diferencovaného ideového, politického i sociálního pozadí. Přes prvoplánovou různorodost vede vědomí sdílené praxe, hodnot a širších kontextů k sice značně volnému, přesto vnímanému vědomí sounáležitosti a vzájemné solidarity.³¹ Tato neurčitá spřízněnost se projevuje například v jednom z široce přijímaných pravidel *dumpster divingu*, které velí nechat vždy něco pro ty, kteří přijdou po vás.³² Výmluvně ilustruje tuto skutečnost virtuální prostředí internetu, kde se v rámci informačních stránek a otevřených (tedy veřejně přístupných) diskusí sdílejí zkušenosti, doporučení míst stojících za návštěvu a sjednávají se společné akce.³³ Obdobná solidarita se objevuje i při zcela náhodných setkáních „u zdroje“, kde dochází mezi *divery* a převážně bezdomovci k vzájemné výměně úlovků, tipů a triků, konkrétní pomoci, nebo jen nezávazným „řečem o počasí“. Během terénního výzkumu jsem se neseťkal s jediným projevem netolerance, verbální či fyzické agrese ze strany ostatních individuí přehrabujících se v odpadcích (na rozdíl od autorit či náhodných kolemjdoucích), a to navzdory jejich častému,

²⁹ nabízí se v této souvislosti zajímavé srovnání s japonským termínem *mottainai*, volně přeložitelným jako *mrhání*, propagovaném v environmentálním rozvojovém programu laureátkou Nobelovy ceny za rok 2004 Wangari Maathai (viz <http://www.mottainai.info/english/>)

³⁰ LIBROVÁ H. : Pestří a Zelení, Hnutí Duha, Brno 1994

³¹ MARADA R. : Kultura Protestu a Politizace Každodennosti, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2003

³² Pravidla *diverské* etikety se mírně obměňují, základ však zůstává stejný (viz. například <http://www.instructables.com/id/SDSAECOF4WY0K36/>; http://trashwiki.org/en/Dumpster_diver)

³³ viz například české: <http://cyberspace.cz>; <http://www.nyx.cz> a zahraniční servery: <http://dumpsterworld.org>; <http://www.epa.gov/jtr/comm/exchange.html>; <http://www.craigslist.org>; <http://www.freecycle.org> atd.

omamnými látkami (zejména alkoholem) ovlivněnému stavu a potenciálnímu pocitu konkurence ze strany *diverů* v relativně vyhrocených situacích, „*kdy jde o to, jestli bude něco k večeři, nebo ne.*“ Ve většině případů převážila zvědavost nad nedůvěrou a zvítězil neartikulovaný pocit sounáležitosti, umocněný vědomím společného nepřítele v podobě policie, ochranky supermarketu, nebo velkoobjemového drtiče odpadu. Společný zájem a v neposlední řadě také nerozlišující, plošná stigmatizace v očích majority na základě porušování společenského tabu³⁴ vede tímto kontextu ke konstrukci pomyslného společenství popsaného Andersonem.³⁵

Dumpster diving jako zelená alternativa

Ekologický rozměr *dumpster divingu* představuje u naprosté většiny informátorů podstatný aspekt v jejich volbě. Environmentální dopady biologicky rozložitelného odpadu jsou objektivně nezanedbatelné.³⁶ Opakovaně zmiňovanou spojitostí mezi *dumpsteringem* a environmentálním rozměrem představuje pro zeleně motivované dumpstery ekologická stopa,³⁷ jejíž hodnotu se snaží alespoň nezvětšovat. Odpovědné chování pak přesahuje pole spotřebního chování a pokračuje v širším kontextu tříděním odpadu, recyklací, preferencí ekologické dopravy, obecnou šetrností a preferencí nemateriálních hodnot. Také zde se projevuje postoj programové „ne-participace“ popisované u freeganů/anarchistů. Neúčast na kritizovaných procesech nestačí; klíčové je aktivní hledání způsobů, jimiž je možné se nepříznivým spotřebním návykům vyhnout, čehož je *dumpster diving* praktickým příkladem. Tyto motivace mohou v konkrétních situacích převážít nad společensky negativními konotacemi, které s sebou může

³⁴ DOUGLAS M. Purity and Danger: An Analysis of Concept of Pollution and Taboo, London/New York : Routledge Classics, 2002.

³⁵ ANDERSON B. Pomyslná Společenství (in) Pohledy na Národ a Nacionalismus : Čítanka Textů, Praha : Slon, 2003.

³⁶ například podle studie Institutu pro otázky jídla a biotechnologií (SIK) je téměř třetina z celkového objemu potravin ročně ve Švédsku vyhozena, z toho je 18% potravin v pořádku. Likvidace takového objemu potravinových zbytků pak představuje pro životní prostředí stejnou zátěž, jako 450 tisíc vytápěných rodinných domů, nebo 700 tisíc automobilů. Větší šetrnost s potravinami by pak přinesla podobný efekt, jako kdyby ze švédských silnic zmizelo každé sedmé auto. (zdroj: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=616362>; dále viz. <http://www.sik.se/archive/pdf-filer-katalog/SR735.pdf>)

³⁷ Ecological Footprint - reprezentuje množství biologicky produktivní krajiny potřebné k regeneraci zdrojů spotřebovaných lidskou činností (viz <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/>; environmentální program vypracovaný OSN <http://www.unep.org/geo/geo4/media/>)

kontejnering zvláště v očích veřejnosti přinášet. Zároveň posiluje abstraktní pouto s pomyslnou odpadovou komunitou, jak vyplývá z hrdé výpovědi pražské *diverky*: „*Uspokojuje mě to ve všech směrech a i když jsem pocítila stud, když na mě pracovníci Delvity civěli, jak se hrabu v kontásku, otázka je: mám se opravdu za co stydět? Určitě ne...kdo se může pochlubit, že nevykořisťuje planetu, lidi, zvířata...JÁ.*“

Pro úplnost dodejme, že *dumpster diving* je v rámci proudu ekologického a environmentálně šetrného způsobu chování dáván do souvislostí s různorodými religiálními směry. Od starozákonních křesťanských normativních příkazů upravujících nakládání s jídlem,³⁸ přes směry hlásající jednotu a jedinečnost života na Zemi (Gaia teorie)³⁹, předpokládající přítomnost Boha v přírodě (transcendentalismus)⁴⁰ až po náboženské systémy založené na rovnosti všeho živého (např. buddhismus).⁴¹ Ačkoli jsou především poslední zmiňované směry i v České republice poměrně populární, je otázkou, zda je možné dát je do přímé souvislosti s praxí *dumpster divingu*. Ani terénní výzkum nepotvrdil žádné explicitní důrazy kladené na religiální aspekty a kontext a pokud se zde uplatňují nějaké náboženské motivace, jsou spíše součástí obecného, environmentálním étosem motivovaného respektu k životnímu prostředí, živým organismům a životu obecně.⁴²

Dumpster diving pro realisty

Na opačné straně pomyslného kontejnerového spektra se nacházejí paběrkáři bez hlubšího ideového zázemí. Těch je v celkovém kontextu velké množství a jsou značně různorodějšího věkového složení (mnozí jsou staršího data narození), než ti z předchozích skupin. Je na místě se domnívat, že popudem k prohledávání odpadků jsou v jejich případě

³⁸ např. Dt 24,19-22, Rt 2

³⁹ viz např. MARGULISOVÁ L. Symbiotická Planeta: Nový Pohled na Evoluci, Praha : Academia, 2004.

⁴⁰ viz THOREAU H. D. Walden aneb Život v Lesích, Praha : Odeon, 1991.

⁴¹ WEISS A., YUKUS D. Freeganism as a Religion [online] (cit.7.4.2009 at http://www.faculty.ncf.edu/hite/Secure_Documents/dawn%20document.pdf)

⁴² Tato skutečnost může být odrazem specificky českého ateistického prostředí. V textech z amerického prostředí, pojednávajících o podobných tématech, se (viz např. Ibid; BEILER R. The Tao of Dumpster Diving, [online] (cit. 29.1.2009 at <http://www.sojo.net/index.cfm?action=magazine.article&issue=soj0605&article=060524>))

převážně materiální, spíše než ideové pohnutky. Lze sem zařadit jak bezdomovce a jiné osoby vyloučené z rozličných důvodů z majoritní společnosti (dobrovolně nebo naopak), kteří jsou na tomto způsobu obživy více či méně existenčně závislí, stejně jako celou širokou škálu lidí přilepšujících si recyklací vratných materiálů, cenných kovů a čehokoli zpeněžitelného. Nezanedbatelnou část z nich pak tvoří lidé, jejichž motivace jsou čistě oportunistické, projevující se na nepravděpodobné bázi, tedy využívající jen aktuální vhodné příležitosti. Přestože výsledky jejich činnosti mohou do určité míry korespondovat s těmi patřícími do programu ideově motivovaných „kolegů“, jde v jejich případě jen o vedlejší (nezáměrný) produkt a proto tuto skupinu z našeho rozboru vynecháme. Přesto na některé z nich ještě narazíme při popisu specifik českého prostředí v následující kapitole.

Zvláštním typem spadajícím do této kategorie, avšak zasluhujícím samostatný popis, je tzv. model „chudého studenta“. V procesu dospívání jako specifického období života, odpovídajícího *liminární fázi*⁴³ charakterizované nejasností stavu a vlastností subjektu, opouštěním dosavadních vazeb, statusu a hledáním a tvořením nových, mladí lidé ještě nemusejí být pevně integrováni v rámci pevně strukturované normativní společnosti. Tento předpoklad vede ve spojení s relativně nejistou finanční situací u části mladých lidí (studentů) k čistě utilitárnímu řešení blízkému praxi odpadového samozásobitelství, jak byla popsána výše. Premisa liminární fáze předpokládající větší otevřenost a přístupnější (tolerantnější) postoj k alternativním, z hlediska majority okrajovým myšlenkám, proudům a přístupům, bude v tomto případě znamenat nejen menší rozpor způsobený kognitivní disonancí,⁴⁴ ale i plynulejší přechod od čistě utilitární podoby kontejnerové praxe k její více ideové formě. Přesahy a prolínání výše vymezených kategorií se pak stávají procesem formování konkrétní podoby *dumpster divingu* jako takového.

⁴³ GENNEP A. Van Přejchodové Rituály, Praha : Lidové Noviny, 1996.

⁴⁴ kognitivní disonancí rozumím nevědomou reakci mysli na rozpory mezi postoji (znalostmi, normami, vírou, chováním) a skutečným stavem věci (viz. např. HEWSTONE M., STROEBE W. Sociální Psychologie, Praha : Portál, 2006.

Český kontejner a samozásobitelství

Dumpster diving není původně tuzemským fenoménem. Jako takový má v rámci obecné typologie vymezené v předchozí kapitole specifickou podobu tvořenou řadou myšlenkových i praktických, lokálních, prostorově i časově určených faktorů. Původní prostředí, ve kterém se *kontejnering* zformoval do podoby politicko-ekologického aktivismu, je značně odlišné od podoby české společnosti v celé šíři souvislostí a kontextů, do které byl koncem milénia importován jako sekundární produkt kapitalismu. I navzdory této odlišnosti si však uchovává autenticitu založenou na univerzálních, široce aplikovatelných myšlenkách, o čemž svědčí popularita *dumpster divingu* v různých zemích světa a odlišných společenských prostředích.⁴⁵

Během poslední fáze komunismu, po jeho pádu a následné transformaci směrem ke kapitalistickému uspořádání se společnost v České republice postupně hladce ztotožnila se spotřební morálkou jako podstatným ukazatelem a průvodním jevem prosperity. Petrušek tuto proměnu vnímá jako „vznik jiného, než *totalitního typu mentality*, totiž *mentality přizpůsobení* [...] obětované ve jménu materiálních hodnot, jež jsou karikaturně vyhoceným obrazem moderní civilizace“.⁴⁶ Ruku v ruce se stále se rozšiřující nabídkou zboží a služeb se stala konzumní svoboda důležitým reprezentantem symbolizujícím přerod postkomunistické společnosti ve společnost moderní (demokratickou, Evropskou, Západní). Větší výběr zboží a služeb, lepší prostorová i finanční dostupnost, větší objem a diferenciacce, progresivnější propagace jsou synonyma tohoto procesu. Lidé uvyklí z předrevoluční doby šetrnosti, svépomoci, recyklaci, improvizaci a pružné reakci v okamžicích dostatku, se záhy přeorientovali v systému tržní ekonomiky na modely funkční v nových podmínkách a osvojili si nové spotřební návyky a stereotypy. V procesu přerodu byly tyto

⁴⁵ například na serveru facebook.com je v klubu *dumpster diving* registrováno přes 14 tisíc aktivních členů, na serveru *dumpsterworld.com* přes 11 tisíc převážně z USA, Velké Británie, Austrálie, Skandinávie, ale i z Indie, Indonésie, Jihoafrické republiky a Japonska. Směnná on-line burza *freecycle.org*, vycházející z freeganské iniciativy, pak sdružuje skoro 7 milionů lidí po celém světě

⁴⁶ PETRUSEK M. Společnosti Pozdní Doby, Praha : SLON, 2007, str. 315.

vlastnosti ztotožněny s novým, perspektivním a moderním životním stylem, zatímco staré adaptační techniky jsou zapomínány, upozadřovány, či vnímány s negativními konotacemi jako „zpátečnické“.

„Opatřování jídla – samozásobitelství – je považováno za „pokračování trendů osvědčených za totality“,⁴⁷ vycházejících z dříve komunistickým režimem znemožněné svobodné seberealizace a tvůrčí činnosti. Samozásobitelství, ať už tradičně formou pěstování vlastních produktů, nebo skrze *dumpster diving*, se v novém prostředí jeví jako zastaralé, přežitě a nemoderní. Tento stav popisuje Dvořáková-Janů na příkladu českého venkova, kde jsou lidé, „kteří si opatřují sami své jídlo, tou částí společnosti, která věří pouze v efektivnost, zisk a postmoderní hodnoty, považováni za podivné konzervativce, romantické tradicionalisty a podivíny.“⁴⁸ Vztaženo na městské prostředí, kde je prostor pro tradičně vnímané formy samozásobitelství značně omezený, působí *kontejnering* sice jako extrémní, přesto však legitimní pokračovatel trendů, v minulosti se projevujících masovou popularitou práce na chatách, chalupách a zahrádkaření v rámci příměstských zahrádkářských kolonií.⁴⁹

Dalším projevem těchto adaptačních technik byla zvýšená schopnost přispívat do vlastního rozpočtu z alternativních zdrojů, tedy nejen skrze oficiální zaměstnání. Pokud pomineme značnou část pololegálních aktivit (populární „melouchy“⁵⁰ a „šmeliny“), zbývá ještě pestrá paleta aktivit, počínající recyklací surovin, sběrem volně rostoucích plodin, přes domácí výrobu (takzvané „kutilství“), opravování, přestavování a vylepšování, až po směnný obchod výrobků a služeb založený na osobní dohodě. V prostředí neustálé nejistoty a hrozby nedostatku se osvojení těchto schopností stávalo mnohdy rozhodujícím faktorem, jistým druhem evoluční výhody. „Vysněná“ svoboda zosobněná volným trhem a spotřební veřejnost

⁴⁷ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ V. : Lidé a Jídlo, Praha : ISV, 1999, str. 172.

⁴⁸ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ V. : Lidé a Jídlo, Praha : ISV, 1999, str. 172.

⁴⁹ V prostředí kapitalistického Západu, kde se podobné trendy nikdy neprojeví v tak masovém měřítku, se ve městech v návaznosti na filosofii *freeganismu* a *DD* objevují alternativní způsoby samozásobitelství, z nichž nejreprezentativnějším je fenomén *guerilla gardeningu*, v jedné ze svých podob kultivující na pololegální bázi obecní pozemky pro pěstování zeleniny a ovoce (viz např. TRACEY D. Guerilla Gardening: A Manual, New York : New Society Publishers, 2007; <http://www.guerrillagardening.org/>)

⁵⁰ de Certeau používá francouzského výrazu *la perruque* (paruka), pod kterým rozumí využívání oficiálních pracovních prostředků k jiným – soukromým – cílům. Jak je vidět, není tento styl pracovní morálky vlastní jen postkomunistickému prostředí (de CERTEAU M. Practice of Everyday Life, University of California Press, 1988 p. 25)

stále více se orientující na novost a „značkovost“, to vše vedlo v devadesátých letech ke změně, preferování jiných, než výše popsaných návyků z doby totality.

Tento předpoklad se týká především starší generace (zhruba nad 50 let), která se buď nedokázala, nebo nechtěla dostatečně přizpůsobit proměněným porevolučním poměrům, neuspěla na trhu práce, nebo se pokouší čelit propadu svého sociálního statusu po odchodu do důchodu různými formami samozásobitelství a přivýdělku. Jako důsledku své činnosti se musejí tito lidé konfrontovat se značnou společenskou stigmatizací (nejen v očích veřejnosti, ale i sami před sebou), které se snaží předcházet různými způsoby – volbou lokality mimo místo svého bydliště, preferování večerních a nočních hodin, nebo různými způsoby přestrojení. Navenek (a možná i sami před sebou) pak zastávají více či méně důrazně kritické postoje vůči současnému stavu a orientaci společnosti a dopadům tržního hospodářství. Časté vzpomínání a srovnávání s *„dobou, kdy mělo všechno svoje místo a takovýhle plejtvání prostě nebylo možný, protože v tý sámošce byl sice jenom jeden druh salámu, ale ten se celej prodal“*, může být pouhá nostalgie na dobu, kdy byli tito lidé produktivními a plně integrovanými členy společnosti, stejně jako upřímná kritika stávajících poměrů. Způsob samozásobitelství skrze odpad je tedy (mimo ideově motivovaný DD) současně určitým specifickým postkomunistického prostoru, transformovanou adaptační technikou z minulých let v prostoru kapitalistického města.

Odpadové samozásobitelství a sociální odpovědnost

Některá z obecných specifík českého prostředí plynou z různé úrovně obecné spotřeby, řekli bychom míry konzumu, v majoritní společnosti. Tato úroveň, odlišující se na globální úrovni mezi ekonomicky rozvinutým Západem a postkomunistickým Východem, se projevuje i v dualitě mezi

městem a venkovem, pokračuje v rozdílech mezi konkrétními městy, dokonce i jednotlivými čtvrtěmi v rámci města. Nabízí se zde jednoduchý vztah mezi celkovou úrovní (výkonností) ekonomiky, indexem kupní síly obyvatelstva a objemem spotřeby, kterou tato společnost vykazuje. Ekonomická vyspělost některých států (zahrnovaných do *bohatého Západu/Severu*) se přímo odráží v míře a rozsahu této spotřeby, která se stejným způsobem zrcadlí v kvalitě, kvantitě a dostupnosti odpadu produkovaného těmito společnostmi. Může se zdát paradoxní hovořit o *kvalitě* v souvislosti s odpadem, jak ale vyplývá ze zkušeností západních (především amerických) *diverů*, význam slova odpad (waste, garbage, trash) se v prostředí definovaném vysokou spotřebou neztotožňuje s kategorií nepoužitelnosti, nebo nefunkčnosti. Vyjádřeno optikou českého *divera* „je na jednu stranu škoda, že to u nás nejede jako na Západě. Lidi vyhazují i naprosto dobrý věci - a teď nemluví jen o jídle – jenom proto, že tam je třeba něco poškrábat, nebo si pořídějí lepší a to starý prostě vyhodějí. Konzum je tam tak rozrostlejší, lidi nakupují a vyhazují v takovém tempu, že se ty věci nestačej ani vošoupat. To si potom můžeš vybírat...“ Je zřejmé, že schopnost pokrýt značnou část svých potřeb pouze z odpadu je v prostředí definované mimo jiné vysokou spotřebou (tedy i větším objemem odpadu) snazší, než tam, kde se z různých důvodů preferuje šetrnost, střídmost a recyklace. Jistá závist ve vztahu ke svým západním kolegům patrná z této výpovědi slouží jako ilustrace rozdílu mezi *dumpsterskou* praxí v kapitalisticky rozvinuté společnosti a jinde.

V českém prostředí a pravděpodobně nejen zde platí, že samozásobitelství z odpadu bývá primárně ztotožňováno s lidmi na okraji společnosti, bezdomovci a jiným způsobem vyloučenými jedinci, postrádajícími jinou praktickou alternativu obživy. Tato dominantní představa s sebou nese mnoho převážně negativních stereotypů, se kterými se lidé praktikující *kontejnering* konfrontují. Spíše než do značné míry předem odhadnutelné komentáře *diverů* o této majoritní stereotypizaci se nyní zmíním o jejich vztahu ke zbytku pomyslné komunity, se kterou bývají často ztotožňováni. Jde o vztah značně ambivalentní. Na jedné straně sdílí určitou solidaritu (jak bylo popsáno v kapitole 5.2.1), na straně druhé fakt, že jsou motivováni jinými než existenciálními pohnutkami a víceméně ctí

„*dumpsterský kodex*“ (viz poznámka pod čarou č.29), představuje v praxi značný posun. *Diveři* se vždy, kdy jsem tomu byl svědkem, chovají šetrně a nenechávají místo (kontejner) v horším stavu, než v jakém k němu přišli. Berou si to, co dokáží spotřebovat, to znamená, že velmi často nechávají značný objem věcí (většinou potravin) pro další zájemce. Podobná etika transparentně ilustruje pocit sdílené *dumpsterské* komunity, kdy jeden *diver* odhalí přístupný a bohatý zdroj, informaci si neponechá pro sebe (případně své přátele), ale v internetové diskusi (a pravděpodobně nejen zde) se o ni otevřeně podělí s každým, kdo o ni má zájem. Opačně je tomu u bezdomovců a jiných existenčně motivovaných paběrkářů, kteří neomezování podobnou etikou znehodnocují obsah kontejnerů pro všechny budoucí zájemce svou bezohledností, nešetrností a nekonceptností. Jeho obsah často nejsou schopni zachovat uvnitř kontejneru, což jen posiluje argumenty veřejnosti, personálu obchodních domů a policie, jež ve výsledku vedou k uzamykání kontejnerů, jejich oplocování, instalování velkoobjemových drtičů odpadu, nebo i vyhláškami regulujícími plošně tento druh činnosti.

Přes různorodé zkušenosti se ve spojitosti s bezdomovci projevoval u *diverů* (většinou freeganů a anarchistů) hluboký zájem a angažovanost. Silné sociální cítění založené na jiné, než výše zmíněné komunální solidaritě, se projevovalo v mnoha výpovědích v rámci opakující se polemiky o legitimitě *freeganismu* a *dumpsteringu* v české – tedy nedostatečně bohaté – společnosti. Argument vycházel u většiny dotázaných z podobné premisy: pro lidi na ulici je odpad jedním z podstatných zdrojů obživy, šatstva, výdělků a podobně. Aktivita *dumpster divingu* a *freeganismusu* soustředěné na stejný zdroj představují reálnou konkurenci. Je tedy v takovém prostředí „správné“ praktikovat *dumpster diving*, nebo usilovat o freeganský životní/konzumní styl? Přeneseně - je důležitější obecná, utopická idea, vtělená do freeganského étosu, nebo realita konkrétního bezdomovce? Zde se dotýkáme velice podstatného aspektu přítomného v českém prostředí, kterým je častý silný sociální rozměr *dumpsteringu* v jeho žité, praktické rovině. V okamžiku, kdy se účastníci dostanou do osobního kontaktu s vyloučenými osobami, začnou nahlížet jejich situaci skrze sdílenou, ale přechodnou identitu v jiném,

novém světle. Často pak dochází k přehodnocení jejich dosavadního postoje k idejím stojícím na počátku jejich kontejnerové praxe a ty se následně vyvíjejí směrem ke konkrétnějšímu, angažovanějšímu sociálnímu uvědomění. Jak komentuje jedna z účastnic brněnského *dumpsteringu*: „často bylo jídla tolik, že jsme to nemohli ani odnýst, ani spotřebovat jenom sami mezi kámošema. Tak jsme nabrali, co jsme mohli a šli to rozdávat bezdárkům.“ U jiné *diverské* skupiny zašlo sociální cítění vyplývající z uvědomění si plýtvání a nešetrnosti tak daleko, že „*chodili po restauracích a ptali se na zbytky, který bychom si mohli vzít. Třeba v Govindě⁵¹ nám naložili plnou várnici, kterou jsme pak bleskově rozdali na ulici.*“ Podobných aktivit doprovázejících *dumpster diving* je více a spolu s dalšími projevy sociální angažovanosti budou podrobněji popsány v kapitole 9.5.

Toto překlopení prvotní ideje, od pasivní formy protestu proti uměle vyvolávané potřebě konzumovat k aktivní pomoci konkrétním lidem, reprezentuje pokus o odpověď na otázku položenou Radičovou: „nakolik je náš svět v souladu s našimi potřebami, zájmy a hodnotami?“,“⁵² související s konceptem pozitivních transgresivních procesů⁵³ probíhajících ve společnosti. Podstatou těchto jevů, rezonujících s ideovým rámcem *freeganismu*, stejně jako s výše popsanými sociálně-humanistickými aktivitami *diverů*, je reakce na existenční omezenost, nespokojenost se sebou samým a s repetitivní, reproduktivní rolí individua ve společnosti. Idealismus prvotní, utopicky vyznívající myšlenky je usazen na pevnou půdu, pokud přijmeme, že „lidskou potřebou a hodnotou je sám výkon těchto činností, nikoliv jejich cíl.“⁵⁴ Zdánlivý konflikt *freeganismu*, konfrontovaného s realitou „chudého“ českého prostředí, se tak alespoň částečně sjednocuje v teoretické rovině společnou snahou o přesah a změnu.

⁵¹ Govinda – vegetariánská restaurace hnutí Hare Krišna v Praze na Palmovce

⁵² RADIČOVÁ I. Sociálny Potenciál Podnikavosti a Prijímanie Ekonomickej Reformy, Sociológia, 1993, č. 4-5, s. 6 in DVOŘÁKOVÁ-JANŮ V. Lidé a Jídlo, Praha : ISV, 1999, s. 160.

⁵³ PETRUSEK M. Společnosti Pozdní Doby, Praha : SLON, 2007, s. 443 – 445.

⁵⁴ LIBROVÁ H. Pestří a Zelení, Brno : Hnutí Duha, 1994, s. 21.

Legislativní úprava a kontejnerová praxe

Poznámkou na okraj této kapitoly bude představovat právní úprava a stanovy, které upravují zacházení s odpadem. Jak jsem byl na ve své laické znalosti práva schopen pochopit, nevztahuje se na vybírání, přebírání, nebo na jiné podobné činnosti spjaté s odpadem žádné specifické omezení podle zákona č. 185/2001 Sb. (pokud se zároveň nepřekračuje jinou právní úpravou). Nařízení Státní veterinární správy č.1774/2002 konkretizuje postup zpracovávání živočišného odpadu (tedy i mléčných výrobků) a popisuje zvláštní postupy při jeho likvidaci. Jak jsem se měl možnost opakovaně přesvědčit, plnění tohoto nařízení je značně abstraktní, z čehož *diverši* i jiní odpadoví samozásobitelé neváhají těžit. Přestože si tedy nejsem vědom žádné právní úpravy, která by omezovala podobnou činnost, jak ilustruje článek z roku 2004 o vyhlášce ve Vsetíně, nejsou takové případy zcela vyloučené: „Valaši se od října nemohou beztrestně přehrabovat v popelnicích, kontejnerech ani odpadkových koších. Za zkoumání obsahu nádob na odpad jim hrozí bloková pokuta až tisíc korun, ve správním řízení až padesát tisíc.“⁵⁵ Tyto vyhlášky jsou však předmětem sporů, neboť „občany šikanují a omezují jejich lidská práva“⁵⁶ a bývají rušeny na základě rozhodnutí soudů vyšší instance. Přesto zůstává tato aktivita primárně spojována se sociálně diskvalifikovanými, vyloučenými individui a její účastníci jsou často cílem kontrol policejních hlídek. Ačkoli tato setkání nemusejí vždy probíhat bez problémů, podle zkušenosti jednoho pražského *divera* při rozhovoru na toto téma vyplývá, že i přístup policie může být značně individuální: „jinak je taky pozoruhodný že každé má na vybírání jídla z kontejneru jinej názor a taky k tomu jinak přistupuje [...] třeba nedávno nás kontrolovali bengá (tedy policie) a po kontrole se snama začali vybavovat a ptali se, proč to jako děláme a tak. Tak důvod je snad jasnej ne, no a tak jim to říkáme a ty snama souhlasej a říkaj fajn.“

Dumpster diving doma a v cizině – exotismus, autenticita a výměna informací

Dumpster diving jako turistický suvenýr

České prostředí, spojující v jednom prostoru tradici šetrnosti a recyklace a současné „moderní“ trendy rychlé spotřeby, kvantity a novosti, představuje v rámci tématu odpadového samozásobitelství specifický prostor. Celosvětové rozšíření, kterému se *dumpster diving* v současnosti těší, může být zapříčiněno univerzálností myšlenek stojících v pozadí,

⁵⁵ MOTÝL I. Zakazuje se Hrabat v Popelnici!, Mladá Fronta DNES : Události, 27.09.2004, s.28.

⁵⁶ Ibid.

stejně jako schopností jeho mluvčích a propagátorů využít ve správný čas a ve vhodném kontextu ty správné prostředky. Můžeme zodpovědně tvrdit, že popularita *dumpsteringu* a *freeganismu* by nebyla v současnosti možná bez přítomnosti několika post-moderních fenoménů, majících vliv na formování společnosti v mnoha zemích světa. Mám na mysli především cestování v jeho neinstitucionalizované, nemasové a nekomerční podobě a popularizaci internetu, jako komunikační platformy umožňující jeho uživatelům bezprecedentní přístup k informacím. Oba tyto fenomény hrály a hrají (kromě aktuální úrovně spotřeby majoritní společnosti) ústřední roli při propagaci *freeganismu* a *dumpster divingu* v České republice.

Cestování na konci milénia má stejné funkční předpoklady tradičního způsobu inspirace a výměny myšlenek mezi společnostmi a kulturami, jaké mělo v minulosti. Bez přílišného kladení důrazu na důležitost cestování při formování kultury a jejích hodnot, znaků a zvyků ve smyslu teorií *difúze* a *kulturní ekologie*,⁵⁷ představuje dlouhodobý pobyt mimo domácí prostředí i v současnosti značně působivý podnět pro přehodnocení vlastních kulturních a myšlenkových stereotypů a zároveň příležitost k otevření se novým vlivům. V souvislosti s růstem spotřební morálky, objemem a rozsahem materiální spotřeby a relativní pohodlnosti života v ekonomicky rozvinutých zemích Západu (Severu), se výše načrtnutá perspektiva projevila v životním stylu postaveném na samozásobitelství z přebytků a odpadu⁵⁸. V Evropě se dá hovořit zvláště o zemích středomořského pásu. V těchto zemích se podobný způsob obživy etabloval v návaznosti na tradici veřejných trhů a bazarů pod širým nebem, umožňující tak místním samozásobitelům nadmíru příležitostí a zdrojů k udržitelnému, soběstačnému životu.

Po prvotním boomu turistických kanceláří a organizovaných zájezdů si mohli ti, kteří se vydali na Západ „na vlastní pěst“ s omezenými prostředky, vyzkoušet *kontejnering* v jeho nejryzejší podobě uprostřed středomořských turistických rájů. Dokladem o přítomnosti těchto aktivit může být krátký článek otisknutý v Mladé Frontě DNES z roku 1999, s

⁵⁷ viz např. BARFIELD T. (ed.) The Dictionary of Anthropology, Oxford : Blackwell Publishing, 2000.

⁵⁸ Tento předpoklad nemusí být platný v rámci celé společnosti, ale může být postaven na lokálních, specifických podmínkách. Těmi mohou být například obchodní zóny velkých měst, turistické resorty a zábavní parky apod.

titulkem *Totální recyklace?*, popisující *diverské* zkušenosti dvacetileté Věry z ostrova Tenerife v Kanárském souostroví: „Lidi jsou tu tak přežraní, že jsou schopni vyhazovat neuvěřitelné věci, není problém si obstarat spacák, baterku nebo stan. Bez problémů celá pečená kuřata, pizzy, to vše prakticky čerstvé, ne jako na našich nádražích vysušené paterým ohříváním a za těžké peníze. Celé kartony cigaret, krabice doutníků, láhve vína nebo whisky, prakticky nepoužité. To všechno se nachází v různých kontejnerech, ponejvíce na plážích, kde jsou hotely a supermarkety.“⁵⁹ Popsaný způsob samozásobitelství se nevztahuje pouze na místní hippie komunitu žijící na ostrově několikátou generaci, ale jsou do něj zapojeni i místní obyvatelé, kteří „[...] žijí normálně, spořádaně, ale po vyvezení popelnic se někteří z nich účastní "nájezdů" a mohou si vybrat pytle brambor, zeleniny i maso - ve velkém.“⁶⁰

Lze důvodně předpokládat, že se alespoň někteří z českých *diverů* budou odkazovat k podobným zdrojům inspirace, tedy že pokud v zahraničí učiní podobnou zkušenost, budou testovat život pomocí podobného samozásobitelského stylu i v České republice. Tento předpoklad se potvrdil u necelé poloviny respondentů, kteří měli zkušenosti s *dumpsteringem* především ze zemí Velké Británie, Španělska, Portugalska, Francie, Řecka, Nizozemí, Dánska a Skandinávie. Většina z nich obratem dodala, že je zprvu ani nenapadlo aplikovat tento přístup po návratu do České republiky a samozásobitelství z odpadu tak bylo zprvu spjato pouze s pobytem v zahraničí. Zde se dotýkáme pozoruhodné skutečnosti, že probírání odpadu za supermarkety a vyčkávání na zbytky z celodenního prodeje ovoce a zeleniny v zahraničních tržnicích je zprvu chápáno jako něco exotického. Činnost nad rámec všedního života, navíc něco, co lze provozovat jen mimo okruh své referenční skupiny, jako jeden z atributů bytí cizincem, *nečlenem* daného společenství, pro něhož v rámci přechodnosti svého statusu jakoby neplatila stejná pravidla. Je to aktivita spojená s dočasným charakterem pobytu mimo domov, forma úniku z každodenní, žité reality civilního života, lákající překročením a vystoupením z dosavadních rolí, navíc bez nebezpečí trvalejší stigmatizace. Podobné situace a prožitky jsou

⁵⁹ *Totální Recyklace?*, Mladá Fronta DNES : Téma, 28.7.1999, s. 15.

⁶⁰ *Ibid.*

součástí procesu osobnostního rozvoje, svého druhu adaptace na změněné prostředí, v rámci kterého se rozvolňují pravidla a normy přenesené z domácího prostředí a panuje větší ochota (až potřeba) zakoušet nové a dosud nepoznané. Burns popisuje takové aktivity jako součást cestovatelské akulturace a procesu tranzice, spojeného úzce s cestováním jako takovým.⁶¹ Po návratu domů se pak většinou vše vrací do starých kolejí a tlak na změnu, přehodnocení a zakoušení nového se vytrácí.

Hlavní praktickou překážku pro domácí *divery* představovala v porovnání se Západními zeměmi nízká materiální úroveň společnosti v České republice, ve smyslu nedostačující míry a objemu spotřeby a tedy neexistence použitelného odpadu, který by umožňoval takový způsob samozásobitelství. K praktikování *dumpsteringu* v domácím prostředí se pak mnozí vracejí jakousi oklikou, skrze aktivní kamarády a cizince dočasně žijící v Čechách, nebo díky náhodné konfrontaci se situacemi/lidmi u kontejnerů. Vyvolaná zvědavost pak často vyplyne v hledání informací na internetu a pokračuje v znovuobjevení aktivní praxe *dumpster divingu*.

Digitální propagace a otázka autentičnosti

Předestřená perspektiva prezentuje podmíněnost mezi provozováním odpadového samozásobitelství a pobytem v jiném, než domácím prostředí. Vysvětluje tak prvotní diskontinuitu mezi praxí *dumpsteringu* doma a v cizině a jeho následné znovuobjevení. Lidé mající zkušenosti s odpadovým samozásobitelstvím ze zahraničí se ke stejné praxi vracejí na základě sekundárního impulsu, jehož prostřednictvím se jim otevírá reálná možnost takové činnosti i v domácím prostředí. K této aktivizaci může docházet na základě běžné mezilidské interakce (mezi známými i neznámými lidmi na ulici, kamarády ve škole). Po tomto prvotním impulsu následuje ve většině případů společná fáze „zájmu“, tedy hledání podrobnějších informací a na internetu. Ten představuje hlavní a nejpodstatnější zdroj, jelikož veškeré ostatní informační média se v České

⁶¹ BURNS P. An Introduction to Tourism and Anthropology, New York : Routledge, 1999, p. 80 – 84.

republice o toto téma zatím nezajímají, případně jej prezentují jen jako jakousi kuriozitu. Většina odkazů spojených s odpadovým samozásobitelstvím tedy pochází ze zahraničí a reflektuje situaci, podmínky a východiska panující v tamním prostředí. Konkrétní podoba se v takových případech často značně liší, přesto je zahraniční (rozuměj americký, západoevropský) vliv v českém prostoru viditelně patrný. Informace dosažitelné skrze tyto omezené zdroje se pak v různých obměnách opakují v českých mutacích a přizpůsobují se v menší, nebo větší míře lokálnímu prostředí a jeho specifikům.

Nebudeme zde vypočítávat obsáhlý seznam webových adres a internetových odkazů, které jsou etablovanými zdroji informací o *dumpsteringu* v celosvětovém měřítku, komunitních serverů, v rámci kterých se jednotlivé skupiny *diverů* organizují, vyměňují si informace a pořádají společné akce, nebo záplavu blogů, on-line deníků a samostatných textů, podle jejichž klíčových slov lze soudit na jejich obsah. Ten zde rozebírat nebudeme, ale raději stručně shrneme český otisk v rámci této informační záplavy a pokusíme se definovat její vztah k specificky tuzemské podobě *dumpster divingu*.

Je zbytečné rozepisovat se o důvodech, pro které je u *diverů* internet tak oblíbeným komunikačním prostředkem. Počty zakládaných *diverských* klubů podle lokality, nově zaregistrovaných členů komunitních serverů a tématických klubů na serverech typu *meetup.com*, nebo *facebook.com* dávají jen hrubou představu o rozsahu, povaze, aktivitě a angažovanosti této subkultury. Česká stopa je nicméně v tomto prostoru poměrně čitelná, což však stejně jako na nebyvalou aktivitu českých *diverů* může poukazovat na dílo několika málo jednotlivců. Tak je například na amerických stránkách *freegan.info* zveřejněno hlavní prohlášení mimo anglické, francouzské, španělské, portugalské a italské verze i ve své české mutaci.⁶² Neznamená to však, že by čeští *freegani* úzce spolupracovali se svými americkými kolegy. Podle mých informací jde o výsledek ojedinelé aktivity jednoho Čechoameričana. Na oficiálním webu pražského squattu Milada je přístupný aktualizovaný seznam kontejnerů a lukrativních míst z celé

⁶² http://freegan.info/?page_id=259

republiky, které stojí za návštěvu.⁶³ Oproti tomu konkrétně zacílený sever *dumpsterworld.com* obsahuje několik zmínek o českém prostředí, nejde však o náznaky větší a souvislejší aktivity, jako spíše o individuální projekty a krátké glosy. Stejně tak obdoba internetové encyklopedie *wikipedia*, v *diverské* variantě *trashwiki.org*⁶⁴ neobsahuje u hesla „Česká republika“ jedinou zmínku, až na doporučení supermarketu Billa v Praze na Palmovce. Srovnání pak může v tomto případě poskytnout heslo „Litva“, která je oproti tuzemským krajům zpracována více než detailně, v šíři tří největších měst, včetně fotografií a dalších odkazů. V rámci českých domén se téma *dumpster divingu* (kromě diskusí na serverech jako například *cyberspace.cz* a *nyx.cz*) objevuje značně sporadicky, stejně jako v oficiálních tištěných a jiných elektronických médiích, jako kuriozita.

Zmapování postkomunistického prostoru *diverskou* optikou je tedy ve virtuálním prostoru značně různorodé a odvislé od osobní iniciativy konkrétních jednotlivců. Pro zvědavého člověka – potenciálního *divera*, hledajícího podrobnější informace a inspiraci, mohou tyto kusé střípky z lokálního (tuzemského) prostředí snadno zapadnout mezi většinou zahraničních odkazů. Výsledný virtuální obraz se tak tvoří na základě převažující většiny z dostupných informací, v tomto případě tedy převážně těch z anglo-amerického prostředí. Navíc i to málo textů pojednávající o situaci mimo takto vymezený majoritní prostor je jím značně ovlivněno. Veškeré populární a citované koncepty, ke kterým se odkazují volně dostupné texty různorodé proveniencí (od anarchistických, ekologických a lidskoprávních, přes texty zdůrazňující práva zvířat, až po ty zdůrazňující ekonomickou perspektivu), vycházejí ze zkušeností a tradic euro-amerického prostředí (mimo zemí Střední a Východní Evropy, avšak zahrnující ještě Austrálii).

V kontrastu k této zdrojové jednotnosti a jednoduše pak stojí nutně nesořaditelná a diferencovaná realita, představovaná jednotlivými *divery*, nebo skupinami, jejichž zkušenost se může (a velmi pravděpodobně bude) lišit od virtuálního otisku dostupného z internetu. Tyto hlasy jsou však natolik

⁶³ <http://milada.org/wiki/doku.php>

⁶⁴ Obdobně jako wikipedie je *trashwiki* zdrojem informací otevřeným pro úpravy kýmkoli, kdo má zájem se na její tvorbě podílet. Obsahuje informace z celého světa o příhodných lokalitách, přidružených aktivitách apod.

v menšině, že jejich příspěvek do globální diskuse o fenoménu *dumpster divingu* zůstává prozatím neslyšen.

Je-li tedy otázkou míra autenticity, či původnosti myšlenek odpadového samozásobitelství v České republice, odpověď je poněkud ambivalentní. Mimo výše v textu popsané paralely se samozásobitelstvím za éry socialismu s jeho stále přítomnými přesahy, kopíruje tuzemská podoba *kontejnerignu* trendy propagované na internetu (nejen ve formě východisek a praxe spjaté přímo s *dumpsteringem*, ale i v jeho návaznosti na jiné, více či méně související aktivity a projekty, kterým se budeme blíže věnovat v kapitole 9.5). V mnoha komentářích oslovených *diverů* se opakují podobné fráze a východiska, obdobná míra politického aktivismu a ekologického uvědomění, spojená s určitou mírou zájmu o otázky Třetího světa a globální ekonomickou problematiku, okořeněná nepostradatelnou kritikou kapitalismu. Přestože se přímo nabízí zahrnout všechna tato stanoviska do stejné kategorie „převzatých z internetu“, tedy svým způsobem umělých a postrádajících (alespoň lokální) platnost, bylo by příliš krátkozraké a zkratkovité činit takové závěry. Skutečná míra autenticity tak zůstává především v rovině konkrétní, žité praxe.

Vnímání, koncepty a perspektivy dumpster divingu

Z předchozího textu vyplývá, že lidé angažovaní v odpadovém samozásobitelství svou činností vyjadřují určitý postoj. Ať už je to radikální kritika společenského uspořádání jako takového, ekonomického systému založeného na umělém podporování a zvětšování objemu spotřeby, konkrétní snaha poukázat na nešetrný způsob nakládání s potravinami a ve výsledku s produkty veškeré lidské práce v tržním prostředí konzumní společnosti, nebo jen individuální pokus o větší šetrnost a snaha ušetřit. V každém případě je základní motivací těchto lidí potřeba více, nebo méně zřetelně artikulované změny. Míra identifikace s určitým souborem hodnot ztotožňovaných s majoritní společností, především s těmi souvisejícími s

její materiální orientací se rozvolňují, jejich místo se uprazdňuje pro nový, lépe odpovídající systém.

Pozdní fáze materialismu

Tento jev je zřetelně ilustrovatelný na závěrech Ingelhartových dlouhodobých výzkumů vývoje hodnotových preferencí v Západních společnostech prováděných od 70. let. Z nich vyvozuje trend postupné přeměny materiální orientace, kladoucí důraz na materiální konsumpci a ekonomickou jistotu, v hodnoty *postmateriální*, jako je kvalita společenských vztahů, možnost seberealizace a ovlivňování vlastního života, sebeúcta, kultivovanost, štěstí, rodina atd.⁶⁵ Motivace a cíle odpadových samozásobitelů, ať již politické, ekologické, humanistické, humanitární, každopádně nesobecké, patří podle mého názoru zcela zřetelně do této postmateriální kategorie. Proměňující se hodnotová orientace především u mladších generací respondentů vychází z a reaguje na množství formujících skutečností, které tuto proměnu umožnily. Je jím především pocit materiální, ekonomické a sociální jistoty, pohodlnost a dosažitelnost praktických životních nezbytností, nezkušenost války a tedy hmotné nouze a bezprostřední nejistoty, které jsou určujícím faktorem u starších věkových kohort. Nastupující trend ovšem podle Rabušice “není důsledkem sklonu mládeže podceňovat, či dokonce neuznávat hmotný blahobyt” a dodává, že “nástup postmateriálních hodnot, tj. snaha po sebevyjádření, smysl pro komunitu a především důraz na života v kvalitním životním prostředí, začíná mít [...] dalekosáhlé sociální a politické implikace.”⁶⁶

Hledání smyslu

V úvodu jsme navrhli soustředit zájem antropologických studií na otázku spotřeby, jejímu významu a vztahování se k formování společnosti,

⁶⁵ RABUŠIC L. Tichá Revoluce aneb od Materialismu k Postmaterialismu v Západních Společnostech, Sociologický časopis, Praha : Sociologický ústav AV ČR, č. 26, 1990, s. 505-517.

⁶⁶ RABUŠIC L. Tichá Revoluce aneb od Materialismu k Postmaterialismu v Západních Společnostech, Sociologický časopis, Praha : Sociologický ústav AV ČR, č. 26, 1990, s.514

vytváření individuální i skupinové identity a obecně na roli spotřeby jako funkční perspektivy při zkoumání lidských společenství. Zůstává faktem, že spotřeba je globální skutečností ovlivňující sociální realitu individuů i společností, bez ohledu na jejich míru zapojení do aktu/procesu spotřeby samotné. Jak poznamenává Miller: „většina studovaných lidí je buď přímo zapojena do těchto činností jako podstatného aspektu svých životů, nebo jsou ovlivněni spotřebou ostatních lidí, zprostředkovanou skrze systém globálního kapitalismu.“⁶⁷ Tato skutečnost má stejně podstatné dopady na jednotlivce i společnost jako jiné mediální kanály, oficiální i skryté, jimiž jsou propagovány, selektovány a distribuovány informace, hodnotové vzorce, normativní rámce, politické a jiné ideje a podobně. Kombinace takového spotřebního tlaku společně s informační kampaní se představuje velmi účinný prostředek konstruování identity, což Wilk demonstruje na analýze spotřebních vzorců v Belize, kdy: „[pokud je k dispozici] široké spektrum nového zboží a mediálních obrazů, lidé si mohou vytvořit celé řady smyšlených scénářů, podle toho, jací by chtěli právě být – více američtí, více domorodí (ve smyslu původní), nebo více nacionální.“⁶⁸

Model spotřebního chování vycházející z odpadového samozásobitelství reaguje na výše popsané trendy a jím zaujímaná pozice se vymaňuje z vlivu vnějších normativních tlaků vytvářených médii a komplexnějšími ekonomicko-politickými zájmy. Tento postoj byl rozebrán v kapitolách 4. a 5.1. Zde tuto pozici nahlédneme z poněkud jiné perspektivy, prezentující kontejnerové samozásobitelství jako způsob redefinice role spotřebitele – konzumenta na základě odlišně vnímaného a konceptualizovaného vztahu k předmětům spotřeby, především pak k jídlu, na jehož příkladě se budeme snažit tyto odlišnosti ukázat.

Potraviny jako zboží jsou chápány v lepším případě jako náplň supermarketových regálů. Jde o něco kdykoli dostupného skrze obchodní síť, zbaveného širšího kontextu původu, lokality, časovosti (sezónní ovoce a zelenina), procesu kultivace, výroby a přípravy. V nejokleštěnější rozměru pak jen jako jedna z biologických nezbytností uspokojitelná

⁶⁷ MILLER D. Consumption and Commodities, Annual Review of Anthropology, Vol. 24, p.141-161, 1995, p. 143.

⁶⁸ WILK R. Consumer Goods as Dialogue about Development, Cultural History 7, 79-100 in MILLER D. Consumption and Commodities, Annual Review of Anthropology, Vol. 24, 1995, p.149.

instantním, mikrovlnným, prefabrikovaným, každopádně co nejjednodušším, nejrychlejším a nejpohodlnějším způsobem.⁶⁹ Nesnažím se naznačit, že by odpadoví samozásobitelé byli uvědomělejší a náročnější, co se týče výběru a přípravy potravin, jejich sezónní a lokální přijatelnosti, nebo že se více zajímají o původ a proces výroby svého jídla, než ostatní spotřebitelé. Tím, že *dumpster diving* preferuje naprosto odlišný způsob získávání potravin stojící mimo běžnou obchodní síť, jehož praxe vyžaduje značnou časovou investici a nemalou dávku ochoty, vynalézavosti, zručnosti, zkušeností a mnohdy i diplomacie, zakládá zcela odlišný vztah k „vydampstovaným“ (z odpadu získaným) předmětům a potravinám, než jaký se může tvořit během běžného nakupování. Paradoxní situaci ilustrující proces ztráty a znovunalezení hodnoty produktu je z pohledu *divera* popisována následovně: „*od chvíle, co zboží leží na pultě obchodu, přes jeho označení za neprodejný, až po vyhození do popelnice a šťastný vyhrábnutí, může uplynout třeba i několik minut.*“ Z produktu vnímaného jako nezávadný (s konkrétní cenou) se, díky jeho vágnímu a relativnímu označení za *neprodejný*, stává bezcenný odpad, který však obratem prostřednictvím *diverů* svou hodnotu zase nabývá.

Podstatný prvek nejistoty a překvapení, který nedává dopředu tušit výsledek, jeho kvalitu a kvantitu, zda se najde vůbec něco a co to bude, pak představuje jeden z těchto momentů *dumpsteringu*. Slovy jednoho účastníka: „*je to zároveň osvobozující a vzrušující dobrodružství, kdy místo nudy mezi regálama plnejma zboží a nekonečného stání ve frontě u pokladny nedočkavě čekáš, co ti příští konťák nadělí. Skoro jako o vánocích. Jasně, že občas je to nechutný, nic nenajdeš, nebo se musíš dohadovat s ochrankou... ale další večer ti to zas třeba bohatě vynahradí.*“

Skutečnost, že každá nalezená potravina tak má svůj „příběh“, skládající se z mnoha dílčích motivů, reminiscencí a zážitků, konstituuje zřetelnou vazbu nejen ke konkrétním nalezeným předmětům/potravinám, ale i ke komplexu činnosti *kontejneringu* jako takovému. Zpochybněním normativního rámce převládajících spotřebních praktik a návyků tak *diverři* vytvářejí prostor pro přehodnocení a promýšlení alternativ k stávajícímu

⁶⁹ viz např. RITZER G. *McDonaldizace Společnosti*, Praha : Academia, 1996.

systemu spotřeby. Naznačený přesah, případně samotný princip zpochybnění faktu spotřeby tak, jak je masově reprodukován, pak může představovat posun v jiných, zdánlivě vzdálených a zcela odlišných rovinách myšlení a vztahování se k okolí, společnosti a světu jako takovému.

Vně společnosti aneb *diverši* jako „ti druzí“

Dalším ze způsobů, jak lze uchopit samozásobitelskou/sběračskou subkulturu, je definovat její odlišnost na základě interních odkazů, pomyslné spřízněnosti, sdílenému souboru idejí, hodnot a společné praxe. Následně postavit tyto postoje do kontrastu s jejich obdobou v majoritní společnosti. Ať už pomyslná, pomíjivá, nebo reálně zakoušená a vnímaná, je identita *diverů* minimálně v okamžicích „lovu“ konstruovaná na základě negativního vymezení – vůči konzumu, lidem chodícím nakupovat hlavním vchodem, systému, tržnímu hospodářství, nešetrnosti, nebo hlouposti. Keller tvrdí, že: „pro ty, jejichž konzumní možnosti zůstávají z různých důvodů omezené, představuje společnost spotřeby velký problém při hledání sociální identity.“⁷⁰ Role přiznávaná způsobu, objemu, formě, kvalitě a dalším přívlastkům spotřeby je z podstaty chápána jako klíčová pro funkční a spokojený život v takto definované společnosti. Pověstný krok stranou, který v tomto případě *diverši* činí, představuje vytvoření paralelních - řečeno Kellerovými slovy - *konzumních možností*, nezahrnutých v oficiálním tržním rámci ekonomického systému (jak bylo rozebráno v kapitole 4.).

Hodno bližší pozornosti je především pole činnosti, které *diverši* preferují jako svou konzumní alternativu, tedy samotný *odpad*. Ten má v euro-americké společnosti velmi specifickou pozici, mající mnoho tváří. Na jedné straně je odpad všudypřítomný v čase i prostoru, je možné a nutné jej třídit, recyklovat, soustřeďovat ve speciálně rozlišených kontejnerech, lze na něm nakonec i vydělávat, pořádají se o něm mezinárodní konference, slouží jako zdroj a předmět umění. Ve stejný moment je týž odpad spojený

⁷⁰ KELLER J. Abeceda Prosperity, Brno : Doplněk, 2003, s.111.

s celou řadou zásadně negativních konotací, jako je špína, rozklad, je považován za zdroj nemocí a infekce.⁷¹ Bývá vytěšňován mimo běžný prostor každodenního lidského pohybu tak, aby s ním člověk přicházel do kontaktu co možná nejméně - kontejnery bývají umístěny ve dvoře, v podzemí, oddělené od ostatního prostoru ploty a zámky a popeláři je přijíždějí vyvážet v časech, kdy jsou ulice liduprázdné. S tím se ztotožňuje i Hoffmanova analýza odpadu, který jej v této souvislosti ztotožňuje s „objektem nenávisti a hnusu, ani zdaleka neodpovídajícím skutečným nebezpečím. Mikroby nahradily stará tabu, zapovězené předměty a místa. Staly se předmětem iracionálního strachu nabitého spirituálními motivy.“⁷²

Zdá se, že čím produkuje Západní společnost (a nejen ona) více odpadu, tím důsledněji se jej pokouší vytěsňovat mimo svůj zorný úhel. Velkou část těchto skutečností je, kromě „špatného svědomí“, možné vysvětlit ryze praktickými důvody: po ránu je nejmenší provoz, do podzemí se odpadky svážejí nejsnadněji a *samozřejmě* že odpad je nechutný, zapáchá a je semeništěm bacilů a chorob ze všech hlodavců, kteří se jím prohánějí. Není nic iracionálního a mystického na lidském strachu ze špíny, nečistoty a odpadu – právě naopak. Jak tedy vysvětlíme tak radikálně odlišný vztah k odpadu, jaký prezentují svou činností kontejneroví samozásobitelé? Jako srozumitelné a funkční vysvětlení se nabízí koncepce negativního vymezení, dichotomie *my* a *oni*,⁷³ skrze symbolického vnímání odpadu a jeho pozice v rámci společenské struktury.

Zda je naše vnímání odpadu skutečně hygienickou otázkou, nebo ze své podstaty symbolickou, se můžeme ptát společně s Douglas, která věří, že „některá znečištění fungují jako analogie vyjadřující obecně pojem sociálního řádu.“⁷⁴ Tak jsou v rámci zachování tohoto řádu (reprezentovaného veličinami hospodářského růstu, úrovní spotřeby, kredibilitou atd.) označovány předměty a produkty jako nepoužitelné, neprodejné a vadné, aby byly následně degradovány na úroveň *nečistého*

⁷¹ Především v americké společnosti je tento trend zvlášť silně přítomný od druhé poloviny 20. století viz.

THOMAS N. *The Gospel of Germs: Men, Women, and the Microbe in American Life*, Cambridge/London : Harvard University Press, 1999. ISBN – 0-674-35708-6

⁷² HOFFMAN, J. *The Art and Science of Dumpster Diving*, Port Townsend : Loompanics, 1993, p.123.

⁷³ viz.například ERIKSEN T. H. *Antropologie Multikulturních Společností*, Praha : Triton, 2007, s.148

⁷⁴ DOUGLAS M. *Purity and Danger: An Analysis of Concept of Pollution and Taboo*, London/New York : Routledge Classics, 2002. p. 4.

odpadu. To, co je následně rozpoznáno jako homogenní a neurčitý (každopádně nepoužitelný, nečistý, nepotřebný, nebezpečný) odpad, představuje pro *divery* vhozenou rukavici, příležitost, kterou ochotně využívají. Sféra nesoucí v jeden moment stigma nečistoty a málem nedotknutelnosti, se v ruku *diverů* a *freeganů* proměňuje v nevyčerpatelný, stále se obnovující, bez nadsázky magický zdroj. Radikální posun ve vnímání odpadu, který se ze zapovězené zóny, domény sociálně diskvalifikovaných, proměňuje v nejlevnější samoobsluhu – se *diveři* fakticky vydělují z většinové společnosti. Vědomé, cílené a racionalizované popírání společenských normativních struktur upravujících vztah a pravidla manipulace s odpadem, navíc umocněné faktem, že se často jedná o natolik choulostivou věc, jako je jídlo, vede ve výsledku ke zcela zásadnímu zpochybnění stávajícího společenského řádu.

Z *dumpsterské* praxe lze usuzovat, že podstata problému čistoty/nečistoty odpadu neleží v tom, zda je *skutečně* takový, za jaký jej společnost považuje, respektive jaký je společenský úzus. Tuto domněnku lze doložit opět na příkladu z odpadu získávaných potravin. Mezi široce uznávanou hodnotu, ležící hluboko nejen v křesťanských základech euro-americké společnosti, patří premisa neplýtvání, šetrnosti a úctě k potravinám.⁷⁵ V prostředí, kde se pravidelně vyhazují velké objemy potravin pak přes fakt, že je většinou tato společnost již plně sekularizovaná, dochází nutně k morálnímu konfliktu. Ten mohou odpadoví samozásobitelé vnímat jako neartikulovaný, podvědomý a neracionalizovaný, přesto však přítomný imperativ. V reakci na něj mohou vznikat podobné kontra-společenské aktivity, dávající svou praxí za pravdu Douglas v tom, že „špína je snadněji odčinitelná, než morální defekt.“⁷⁶ Ať jsou motivace *diverů* jakkoliv různorodé, jejich identita založená na opozici vůči konkrétním společenským normám je zjevná.

⁷⁵ viz např. ŠTAMPACH O. Náboženství a Jídlo, Dingir : Téma, 2005, č.1, s.9-10.

⁷⁶ DOUGLAS M. Purity and Danger: An Analysis of Concept of Pollution and Taboo, London/New York : Routledge Classics, 2002. p. 168.

Taktika a strategie života ve městě

Poslední nabídnutá rovina analýzy fenoménu *dumpster divingu* v této práci představuje pokus o aplikaci de Certeauovy koncepce každodennosti a její praxe, rozpracované okolo opozičních způsobů adaptace v městském prostředí skrze rozdílné přistupování k spotřebě a na základě odlišného uplatňování síly (moci). Prostor města je vnímán jako hrací plocha, v rámci které jsou každodenně potvrzovány, vytvářeny, vyvraceny společenské role a jejich hierarchie jak na individuální, tak skupinové úrovni. V kontextu spotřebitelské morálky, kde je vše zpoplatněno a „platební schopnost je základním ukazatelem nejen sociálního postavení,“⁷⁷ jako námi zvoleného identifikátoru, je většina společnosti trvale marginalizovaná. Aktivita charakteristická pro konzumenty produktů spotřební společnosti, těchto ne-producentů kultury, jak je de Certeau nazývá, je ve většině omezena na reprodukci vzorců a norem chování (a myšlení) propagovaných touto ekonomikou, skrze kterou se ona sama definuje. „Cizost, okrajovost (v orig. marginality) se stává univerzální. Okrajová skupina se nyní stává tichou většinou.“⁷⁸ Tento popis nepředpokládá společnost jako nějakou homogenní skupinu. Jeví se spíše jako pole, ve kterém je stále dostatek prostoru pro manévrování, rozličné způsoby adaptace a techniky, jejichž prostřednictvím se každodenně redefinuje žitý společenský prostor.

Pro způsob, jakým tento proces adaptace a každodenního vytváření městské kultury probíhá, ustavuje de Certeau dva rozdílné termíny stojící proti sobě v opozici. První z nich nazývá *strategií*, ztotožňovanou s mocnými, uvědomělými a viditelnými subjekty ve společnosti (v prostoru), zřetelně spojenými s místem, silou a vůlí (například město, obchodní řetězec, nebo vzdělávací instituce). „Strategie je kalkulací a manipulací mocenských vztahů, [...] racionalizující primárně svoje *vlastní* místo, kde se následně uplatňuje její moc a vůle, od okolí [...] očarovaného neviditelnými silami *těch Druhých*.“⁷⁹ Strategie se uplatňuje plošně, díky svému ostentativně prezentovanému zázemí zcela zřetelně, viditelně a důsledně. V rámci svého prostoru je všudypřítomná. Stanovuje mantinely,

⁷⁷ PETRUSEK M. Společnosti Pozdní Doby, Praha : SLON, 2007. s. 453-455

⁷⁸ de CERTEAU M. Practice of Everyday Life, University of California Press, 1988 p.xvii

⁷⁹ Ibid. p.36

hranice a pravidla, jejichž dodržování kontroluje a porušení postihuje, udržující tak svůj status quo. Druhým termínem, stojícím v opozici ke strategii je *taktika*, představující naopak *modus vivendi* malých a slabých. Uplatňuje se vždy v prostoru ovládaném *strategií* a přetváří nepřátelské síly a tlaky ve své vlastní cíle. Jejím synonymy jsou pohyb, nespojitost a moment překvapení. Pokud *strategie* ovládá prostor, ve kterém se veškeré procesy odehrávají, doménu *taktiky* představuje čas. Svou neuchopitelností, smyslem pro improvizaci a permanentní připraveností využít každé nabídnuté příležitosti, je *taktika* vetřelcem v jasně definovaném světě *strategie*, „uměním *těch Druhých*.“⁸⁰

Podrobnější rozpracování tohoto konceptu v souvislosti s *kontejneringem* by jistě bylo velmi podnětné, pro naše potřeby však bude muset stačit jeho stručné představení jako interpretačního rámce odpadového samozásobitelství a jeho vztahování se k oficiálním strukturám, normám a obecně prostředí, ve kterém se podobné aktivity uplatňují. *Dumpster diving* lze tedy na základě předešlého popisu zřetelně rozpoznat jako projev *taktiky*, neorganizované, neinstitucionalizované a spontánní lidové aktivity, odehrávající se skrytě, pod hladinou oficiálního života v městské společnosti.

V rámci nespojitého, nesouvislého a skutečně „guerillového“ charakteru *dumpster divingu*, jeho neukotvenosti v konkrétním místě a času, je symptomem této činnosti i rychlost (schopnost mobilizace) s jakou jsou schopni se určitého místa zmocnit (ať už je to obsah kontejneru, nechráněný bod umožňující přístup na internet, nebo prázdný dům v případě *squattingu*). Ruku v ruce s touto vlastností jde i značná prchavost tímto způsobem nabitých statků, v případě *dumpster divingu* mnohdy konceptualizovaných skrze aktivity umožňující plynulý přesun a neustálý pohyb nalezených věcí, který popíšeme dále na několika příkladech.

⁸⁰ de CERTEAU M. *Practice of Everyday Life*, University of California Press, 1988 p.37

Odpadové společenství

Nejčastěji prezentovaným příkladem bývá volně organizované, s anarchistickým hnutím provázané hnutí *Food not Bombs* (FNB), propagující pacifistické a sociálně motivované principy skrze bezplatnou distribuci jídla. Suroviny pro jeho přípravu bývají často získávány z odpadu a přestože se tato praxe může jevit jako kontroverzní a ne zcela legální (především v konfrontaci s hygienickými normami), FNB vykazuje značnou životaschopnost, akceschopnost a popularitu v celosvětovém měřítku. Takto pořádaná gastronomická setkání, především, ovšem ne výlučně pro sociálně slabší, probíhají již více než 20 let na nepravidelné bázi v 60 zemích světa včetně České republiky, kde má zastoupení ve většině velkých měst.⁸¹ Fakt, že FNB původně vychází z prostředí antiglobalizačních a pacifistických protestů 80. let ve Spojených státech neznamena, že by tato činnost byla ostentativně spojena s politickým aktivismem (což neznamena, že je ve své podstatě apolitický). Jako primární zde však působí humanistický a sociální rozměr, tedy konkrétní pomoc konkrétním lidem ve formě jídla,⁸² oproštěný od jakékoli ideologie.

Za další praktický příklad může sloužit fenomén „skutečně volných trhů“ pořádaných spontánně zhruba od roku 2004, o kterých jsme se již zmiňovali v kapitole 4. Předmětem směny v rámci těchto setkání je (kromě drobných služeb) také nejširší škála předmětů, které, pokud z odpadu nepocházejí, by v popelnici pravděpodobně skončily. Touto neinstitucionalizovanou formou předměty kolují mezi účastníky trhu a zachovávají tím *taktice* vlastní princip permanentní mobility, postulovaný de Certeauem – „co získá, to si nemůže ponechat.“⁸³ Zároveň tak vytvářejí kvalitní prostředí pro vznik nové, nebo posílení stávající komunity,⁸⁴ stejně jako pro vytváření, udržování a prohlubování sousedských vztahů.⁸⁵ Akce

⁸¹ více viz <http://food.not.bombs.web.cz/>

⁸² o čemž se lze přesvědčit například v Praze, kde víceméně pravidelně každou sobotu odpoledne u stanice metra C Holešovická rozdává jídlo pražská skupina FNB ze squattu Milada (viz např. JÁNSKÁ L. Pro večeri do popelnice, reportáž z české komunity freeganů, Instinkt, 2009, č. 4, s. 18-21.)

⁸³ de CERTEAU M. *Practice of Everyday Life*, University of California Press, 1988 p.37

⁸⁴ CHASKIN, Robert J. *Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature*. Social Service Review. 1997, is. December, p. 521-547.

⁸⁵ HERRMANN, Gretchen M. *Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales*. Human Organization. 2006, vol. 65, no. 2, p. 181-191.

takto veřejného, snad jen obecnou slušností a ohleduplností omezeného charakteru podněcují jejich účastníky a širokou veřejnost k více společenskému, společnému a ve výsledku více kvalitnímu životu ve městě. Místem, kde se takové trhy zpravidla konají, jsou parky a jiná veřejná prostranství, podtrhující jejich otevřenost a ne-exkluzivitu. Skrze aktivity jako jsou tyto volné trhy, veřejné pikniky FNB a další se vytváří konkrétnější a bezprostřednější vztah k místům, které v běžných, všedních situacích slouží pouze jako průchod z jednoho místa do druhého, jako kulisa. Dochází tak k jakémusi sekundárnímu zabydlení, rozšíření svého osobního, známého prostoru, který rázem zahrnuje nejen větší území, ale i více sociálních kontaktů. I v této praxi lze vyčíst skrytě se uplatňující *taktiku*, přivlastňující si alespoň na krátký moment konkrétní veřejný prostor.

Závěr

V předcházejícím textu je ve třech tématických okruzích představen fenomén *dumpster divingu*, jímž je rozuměn specifický způsob samozásobitelství prostřednictvím odpadu a jinak odložených, bezprizorních věcí.

V úvodu je *dumpster diving* popsán v souvislosti a zároveň v kontrastu s *freeganismem*, kontra-kapitalistickým hnutím, jehož tradičním a praktickým nástrojem může a nemusí *dumpster diving* být. První tématický celek uzavírá nástin typologie odpadových samozásobitelů, rozlišený podle jejich převládajících motivací. Zvláštním hlediskem, uplatňovaným při popisu jednotlivých kategorií, představuje jejich a vztahování se k ostatním skupinám odpadových samozásobitelů. Toto hledisko se prokázalo jako podstatné, neboť realita, ve které se popisované skupiny navzájem střetávají, není rozsáhlá a určitý stupeň exkluzivity každé jednotlivé skupině vůči ostatním se uplatňuje při tvorbě jejich identity.

Druhý oddíl se blíže soustředí na vybraná specifika českého prostředí a podob *dumpster divingu*, jednak jako porevolučního importovaného fenoménu, dále jako přetrvávající totalitní formy lidové adaptační techniky. Pozornost je věnována jejich společným i rozdílným sociálním rozměrům a stručně je zmíněna legislativní úprava upravující aktivity spojené s odpadem. Tuto část doplňuje analýza hlavních způsobů rozšíření *dumpster divingu* v České republice, kterými je masivní rozšíření internetu a možnost cestování, která uzavírá otázku autenticity odpadového samozásobitelství v tuzemském prostředí.

Ve třetí a poslední sekci je nastíněno několik vybraných perspektiv, jakými lze na fenomén *dumpster divingu* nahlížet a které zároveň slouží jako jeho částečné interpretační rámce. Prvním z popsanych je Inglehartův postulát transformace materiální společnosti ve společnost postmateriální, identifikující se s radikálně odlišným souborem hodnotových preferencí. Jako nejobecnější a zároveň nejstarší (publikována poprvé 1971) z nabídnutých teorií může být chápána jako zastřešující pro všechny

následující. Analýza pokračuje popisem *dumpster divingu* jako nové podoby konzumní morálky, redefinující vztah k formám a předmětům spotřeby skrze kreativní kontra-kapitalistické postupy. Tento koncept je podpořen jak antropologickou a sociologickou literaturou, tak především emickou perspektivou *diverů* samých. Třetím nabídnutým hlediskem je kontrakulturní přístup vycházející z koncepce symbolického znečištění, společenského tabu a faktu popírání hygienických stereotypů Západní společnosti. Odpadoví samozásobitelé se jejich částečnou negací vymezují proti majoritní společnosti ve smyslu dichotomie „my“ versus „oni“ a zakládají tak prostor pro redefinici základních společenských norem. Poslední představenou interpretační perspektivou je pak de Certeauovo pojetí společenských procesů jako kontinuálního sváru mezi *strategií*, reprezentující oficiální, dominantní společenskou strukturu a *taktikou*, jejíž definice odpovídá principům uplatňujícím se v rámci popsaného pojetí *dumpster divingu*.

V závěrečné kapitole jsou stručně představeny vybrané konkrétní aktivity volně provázané s tématem této práce, ilustrující příklad aplikace těchto fenoménů v praxi.

Dumpster diving neaspiruje na funkční alternativu k současným spotřebním návykům a nemá ambice prezentovat se jako model většinový, nebo hodný následování. Jeho praxe je zcela transparentně založená na parazitickém vztahu k majoritní společnosti, jejíž míra spotřeby tuto činnost fakticky umožňuje. Než o propagaci *praxe* jde tedy především o propagaci *étosu*. Hledáním nových způsobů, jak aktualizovat své vztahování se k praktikám a předmětům velmi osobní a každodenní povahy, se tato subkultura snaží o překonání rekurzivního vztahu k modelům spotřeby. Je pokusem o vystoupení z pasivní role příjemce/konzumenta pomocí kreativních přístupů.

Použitá literatura

Prameny

- ANDERSON, B. Pomyslná Společenství (in) HROCH M. (ed.) Pohledy na Národ a Nacionalismus : Čítanka Textů. Praha : Slon, 2003. ISBN 80-86429-20-1
- BARFIELD, T. (ed.) The Dictionary of Anthropology. Oxford : Blackwell Publishing, 2000. ISBN 1-57718-057-7
- BURNS, P. An Introduction to Tourism and Anthropology. New York : Routledge, 1999. ISBN 0-415-186-227
- de CERTEAU, M. Practice of Everyday Life. Berkley : University of California Press, 1988. ISBN 978-0-520-23699-8
- DOUGLAS, M. Purity and Danger: An Analysis of Concept of Pollution and Taboo. London/New York : Routledge Classics, 2002. ISBN 0-415-28995-5
- DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, V. Lidé a Jídlo. Praha : nakladatelství ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2
- ERIKSEN, T. H. Antropologie Multikulturních Společností. Praha : Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-925-2
- GENNEP, A. Van Přejchodové Rituály. Praha : Lidové Noviny, 1996. ISBN 80-7106-178-6
- HEWSTONE, M. STROEBE, W. Sociální Psychologie. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5
- HOFFMAN, J. The Art and Science of Dumpster Diving. Port Townsend : Loompanics, 1993. ISBN 1-55950-088-3
- JANDOUREK, J. Sociologický Slovník. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7367-269-3
- KELLER, J. Abeceda Prosperity. Brno : Doplněk, 2003. ISBN 978-80-7239-227-8
- LIBROVÁ, H. Pestří a Zelení: Kapitoly o Dobrovolné Skromnosti. Brno : Hnutí Duha, 1994.
- MARADA, R. Kultura Protestu a Politizace Každodennosti. Brno :

- Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-027-6
- MARCUSE, H. One Dimensional Man. London/New York : Routledge Classics, 2002. ISBN 9780415289771
 - PETRUSEK, M. Společnosti Pozdní Doby. Praha : SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-63-2
 - RITZER, G. Mcdonaldizace Společnosti. Praha : Academia, 1996. ISBN 80-200-1075-0
 - THOMES, N. The Gospel of Germs: Men, Women, and the Microbe in American Life. Cambridge/London : Harvard University Press, 1999. ISBN 0-674-35708-6
 - TURNER, Victor W. Průběh Rituálu. Brno : Computer Press, 2004. ISBN 80-7226-900-3

Literatura

- CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. Social Service Review. 1997, is. December, p. 521-547.
- EDWARDS, F. MERCER, D. Gleaning from Gluttony: an Australian youth subculture confronts the ethics of waste. Australian Geographer, Vol. 38, No. 3, 2007, p. 279-296.
- HERRMANN, Gretchen M. Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales. Human Organization. 2006, vol. 65, no. 2, p. 181-191.
- MARGULISOVÁ, L. Symbiotická Planeta: Nový Pohled na Evoluci, Praha : Academia, 2004. ISBN 80-200-1206-0
- MILLER, D. Consumption and Commodities. Annual Review of Anthropology, Vol. 24, 1995, p. 141 – 161.
- MINTZ, S. DuBOIS, CH. The Anthropology of Food and Eating. Annual Review of Anthropology, vol. 31, 2002, p. 99 – 119.
- PARTRIDGE, E. et al The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English. London : Routledge, 2007. ISBN 0-026-0535-00

- RABUŠIC, L. Tichá Revoluce aneb od Materialismu k Postmaterialismu v Západních Společnostech. Sociologický časopis, Praha : Sociologický ústav AV ČR, č. 26, 1990, s. 505-517. ISSN 0038-0288
- THOREAU, H. D. Walden aneb Život v Lesích. Praha : Odeon, 1991. ISBN 80-207-0278-4
- VAŠÍČEK, Z. Conrad jako Antropolog, Malinowski jako Spisovatel. Kritická příloha Revolver revue, č. 30, 2004, s. 8-23. ISSN 1211-118X

Články

- JÁNSKÁ, L. Pro večeri do popelnice, reportáž z české komunity freeganů. Instinkt, 2009, č. 4, s. 18-21.
- jfm. Totální Recyklace?. Mladá Fronta DNES : Téma, 28.7.1999, s. 15.
- MOTÝL, I. Zakazuje se Hrabat v Popelnici!. Mladá Fronta DNES : Události, 27.09.2004, s.28.
- ŠTAMPACH, O. Náboženství a Jídlo. Dingir : Téma, 2005, č.1, s.9-10.

Texty dostupné z internetu

- BEILER, R. The Tao of Dumpster Diving, [online] (cit. 29.1.2009 at <http://www.sojo.net/index.cfm?action=magazine.article&issue=soj0605&article=060524>)
- ESSIG, L. Fine Diving [online] 10. 5. 2002 (cit. 3. 11. 2008 at http://www.salon.com/mwt/feature/2002/06/10/edible_trash/print.html)
- PIETRZYK, K. Freeganism: Food for Mind, Body and Soul, [online] (cit. 15.1.2009 at <http://londoncommons.ca/node/594>)
- SHANTZ, J. One Person's Garbage...Another Person's Treasure: Dumpster Diving, Freeganism, And Anarchy, [online] (cit. 24.2.2009 at

<http://verb.lib.lehigh.edu/index.php/verb/article/view/19/18>)

- WEISS, A. YUKUS, D. Freeganism as a Religion [online]
(cit.7.4.2009 at
http://www.faculty.ncf.edu/hite/Secure_Documents/dawn%20document.pdf)

Internetové zdroje

- American Dialectic Society (<http://www.americandialect.org>)
- Freegan.info (<http://www.freegan.info>)
- Food not Bombs (<http://food.not.bombs.sweb.cz/>)
- diskusní klub „freegan“ v rámci komunitního serveru Cyberspace
(<http://www.cyberspace.cz>)
- diskusní klub „freeganismus (dumpstering, urban exploiting...)“ v
rámci komunitního serveru Nyx (<http://www.nyx.cz>)
- „DIY guide“ pražského squattu Milada
(<http://milada.org/wiki/doku.php>)
- kampaň „Mottainai“ (<http://www.mottainai.info/english/>)